

ЎЗБЕК
ХАЛҚ
ИЖОДИ

ҚҲП ТОМЛИК

ДОСТОНЛАР

НУРАЛИ

Айтувчи: *Фозил Йўлдош ўғли*

Ёзиб олувчи: *Буюк Каримов*

Нашрга тайёрловчи: *Муҳаммаднодир Саидов*

Илгари замонда Гўрўгли беклик қилиб, Чамбидда даврон суриб, ҳар мамлакатдан баҳодир беклар келиб хизматида туриб, Исфиҳон мамлакатидан Холдор ўгли Ҳасанни олиб келиб, ўғил қилиб олди. Неча вақтдан кейин Булдуруқ қассобнинг ўғли Авазхонни Гуржистон мамлакатидан олиб келди. Аваз илгари Хунхоршоҳнинг олдида ҳам маҳрамлик қилиб турган эди. Сипоҳилик йўлларини бир одам қанча билса, ундан ҳам зиёдароқ билган эди.

Гўрўглидан фарзанд бўлмаган эди. Гўрўглининг катта хотини Оға Юнус пари Авазни ёқасидан солиб, этагидан олиб, ўғлим деб меҳрини қўйиб қолди.

Кунлардан бир кун Ҳасан отланиб бориб, Арзрум мамлакатидан Далли деган қизни олиб келди. Аваз бориб Исфиҳондан бувиш Интизорни олиб келди. Буларнинг икковини ҳам тўй-томоша қилиб, Гўрўгли ўзларига берди. Ойдан-ой, кундан-кун ўтиб, Ҳасаннинг хотини Далли — ойим ўғил туғди, Отини Равшанхон қўйди. Авазнинг хотини ўғли туғди, унинг отини Нуралихон қўйди. Гўрўгли, фарзанди бўлмаса ҳам, набирали бўлиб, қанча одамлар «қутлуғ бўлсин»га келди. Бу болалар бирга, иккига, учга кириб, юрадиган, куладиган бўлди...

Бир куни Гўрўгли «булар авом бўлиб кетмасин, ўқитайин» деб, мадрасадан бир уламо — белгили муллани айтдириб келди. Мулланинг қошига Равшанхон билан Нуралихонни етаклаб борди. Муллага айтди: «Мана шу менинг ўғилларим... Ҳозир беш ёшга кирди. Ун йил ўқитасан: уйига юбормайсан. Ун йилди мулла қилиб менинг қошимга олиб келасан. Етмас камчилигини мендан сўраб турасан. Хўп, эҳтиёт бўлиб ўқитгин!» — деб муллага топширди. Мулла буларни таги заминда ўқитайин, деб Гўрўглидан жавоб олиб, қўлларидан етаклаб кетди. Кунда эҳтиёт бўлиб ўқитиб ётди. Орадан беш-олти йил ўтди. Буларга ота-онасини кўрсатмади. Равшанхон ҳар куни мулладан қоча бошлади. Мулла неча марта қайтариб, охирида «бор, мулла бўлмасанг, булайроқ бўларсан», деб Равшанхонга жавоб бериб юборди. Нуралихон ўн йил муттасил ўқиди.

Ун йил ўтгандан кейин Гўрўглининг давлатхонасига Нуралихонни етаклаб борди. Гўрўгли, «набирамни мулла қилиб келди», деб муллага қанча иззат-икромлар қилиб, зиёфат, сарполар берди. Нуралихон ўн йилдан бери ота-энасини кўргани йўқ, «уйга бораман, ота-энамни кўраман», демади. Мулла билан Гўрўглининг хизмати-

да бўлиб турди. Шўл¹ кеча шу ерда ётди. Эрта-мертан
тонг отди. Урнидан туриб Нуралихон бобосига қараб,
бир-икки оғиз сўз айтиб турибди:

Ётиб эдим тахт устидан бул кеча,
Жонима қасд этди менинг бир неча.
Тарзига қарайман, ўзи гулгунча,
Даврон суриб бирга ўтсанг ўлгунча.
Кетсин бошингдан қайғули туман,
Сўзима қулоқ сол, жоним, бобожон!
Қизларнинг сараси пари Марғумон,
Шундай дилбар эди менинг тушима.
Устига кийгани гулгун қирмизи,
Ақлимни олгандир жодугар кўзи.
Бу тушимда бир-бир қилиб сўрадим,
Оқтош элда Маҳмуд пошшонинг қизи.
Жоним бобо, эшит айтган додимни:
Хафа қилма мендайин фарзандингни!
Менга² берсанг назаркарда отингни,
Олиб келсам кўрган паризодимни.
Жўнатсанг Чамбилдан бу фарзандингни,
Шундай ёрман кўрсам бу суҳбатимни.
Қулоқ солгин мендай марднинг тилига,
Олмос пўлат боғла йўлбарс белига,
Бориб келай, бобо, Оқтош элига,
Шундай дилбар тегса ўғлинг қўлига,
Қайтиб келар бир кун Чамбилбелига.
Қийғир деган қуш ўтирар қиёда,
Хусни голиб, ҳар кимсадан зиёда,
Бундай сулув ўтмас фоний дунёда,
Жамолини кўриб, бўлдим афтода.
Бормасам қолмайди сабру қарорим,
Тушимда кўринган гул юзли ёрим,
Кўзима кўринмас молу диёрим,
Жилва қилиб ўтар гул юзли ёрим.
Менга берсанг, ота, Фиркўк тулпоринг,
Яқин бўлар юрса узоқ йўлларинг,
Ота, бормоқ бўлдим Оқтош шахрига.

Бу сўзни эшитиб, Гўрўғли, «ҳа лодон болам, мулла-
дан келиб, ер юзига чиқиб, бир жинми-инсми тушида
кўриниб, қаёқдаги гапларни гапираётир» деб, Нура-
лихонга қараб Гўрўғли ҳар бир сўз айтиб турган экан:

¹ Уша.

² Қўлэзмада маған.

Лодон болам, хаста кўнглинг бўлмагин,
Бу тушингга оғир-енгил бўлмагин.
Кўп яшагин, кўп йилгача ўлмагин,
Яхшилиқ кўр, ёмонликни кўрмагин,
Оқтош деб эсингга, болам, олмагин!
Эгам раҳм қилсин қонли ёшингга,
Жин-пин, болам, кирганди-да, тушингга.
Уйнаб-кулиб юргин тенгу тўшингга,
Туркман элди қавму қариндошингга.
Майдон бўлса бедов отлар чопилар,
Марғумондай қизлар элдан топилар:
Қани мен ҳам Ғиротимни минайин,
Нор кесар олмосни белга чолайин.
Қирқ минг уйли ётган туркман элатни
Сенинг учун мен ахтариб кўрайин.
Сенга бопдай сулув қизлар бор бўлса,
Тўй-томоша бериб олиб берайин.
Ёш ўғлонсан, қилма ўзингни абгор,
Оқтош деб эсингга олма, фарзандим!
Оқтошнинг одами бари жодугар,
Хотин учун ғам емагин фарзандим,
Қандай бўлса туркман элдан топилар,
Ғам емагин, туриб ўйлаб кўрайин,
Кимни сулув десанг олиб берайин.
Оқтошнинг юртини ҳавас қилмагин,
Уртанган ўтларга жонинг солмагин.
Қўй, болам, Оқтошга зинҳор бормагин,
Ёш баччасан, тўрга тушиб қолмагин.
Оқтош халқи мулоқатли бўлади,
Айёрлик — кашмири ишни билади,
Бирини кўрса ҳолинг забун қилади.

Нуралихон бу сўзни эшитиб, «ҳой, ота, мени лодон бачча фаҳмлаб, Ғиротингни кўзинг қиймади-да. Ҳа, бермасанг берма, отингни», деб, яна бир-икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Кўрдим Марғумоннинг ҳусни зиёда,
Ҳеч қарорим йўқдир ушбу дунёда.
Бермасанг берма, бобо, отингни,
Бошим, олиб кетай пойи-пиёда.
Ёрнинг ишқи жигар-бағримни тузлаб,
Эсима тушганда бутадай бўзлаб,
Кетарман пиёда ёримни излаб.

Обод қилгин, бобо, мамлакатингин,
 Мендан яхши кўрдинг қайвон зотингин,
 Излаб кетай чиқиб паризотимни.
 Сўз-сўзлаб сен мени хафа қилмагин,
 «Кўй, болам»,— деб, энди йўлдан урмагин!
 Ер учув тўқарман кўздан ёшимни,
 Эсга оймай қавму қариндошимни.
 Бориб кўрсам мен ҳам гул бувишимни,
 Яна шундай бирга ўтиришимни,
 Пиёдалаб кетай ёрнинг йўлига,
 Ўлмасам етарман ёрнинг элига,
 Худой берса тоза гулни қўлига,
 Келарман ўлмасам Чамбия белига.
 Бермасанг бермагин Фиркўк отингин,
 Сўраб, обод қилгин мамлакатингин!

Бу сўзни Нуралихондан эшитиб, Гўрўели: «Асли ота боласи-да, булар бир нарсага кўз тикса, қилмай қўймас, Фиротни бермасам бўлмас»,—деб, Соқибулбулни чақириб:— Фиротни абзаллаб, чоқлаб, эгарлаб олиб келгин!— деди. Соқи отини эгарлайин, деб таблага борди. Борса, хоннинг Фироти сағриси тошиб, ёли қулоғидан ошиб, юлдузни кўзлаб, тараққос бойлаб, ўйнаб турибди. Отнинг жиловидан ушлаб, яланғочлаб, қашлаб, шузуриб ташлаб, Соқи отни эгарлаб турган ери экан:

Оша элга ошган тортар хўрликни,
 Нуралихон қилар бугун эрликни.
 Соқибулбул солди отнинг белига,
 Қимхоби майиндан бўлган терликни.
 Мард бўлганлар қўлга олар дурбини,
 Усталар ишлатар пўлат қирғини.
 Соқибулбул солди отнинг устига
 Зарлигу зарбобдан бўлган чиргини.
 Чиргининг устидан қўйди белликни,
 Боз устига ташлаб жахалдирикни.
 Муллалар ўқиган зеру забарни,
 Усталар ишлатган тийру табарни.
 Соқибулбул солди отнинг устига,
 Тилла корсон, олқор мугиз эгарни.
 Эл кўчириб олатоғдан оширди,
 Сири айтмай душманлардан яширди.
 Иекови ҳам тилладанди узанги,
 Ўрқиллатиб икки ёққа туширди.

Ғажа-ғажә бандаларниң жоқилди (р),

Шул замонда тортди отниңг белидан,
Сирти ипак, ичи майни айилди.

Қишман¹ ёз ўртаси уч ой савурди (р),

Ёмон одам ҳамиша қилар говурди.

Леф айтганда, ботмондан ҳам огирди (р),

Соқибулбул солди отниңг устига,

Сочоғи зумратдан заррин давурди.

Қамчи урсанг ўтар осмонда қушдан,

Ҳеч камлиги йўқдир йўрға юришдан.

Соқибулбул тортди отниңг белидан,

Ун саккиз қуббали чағатой пуштан,

Сағрисиға ташлаб карки қуюшқон,

Ҳар қуббаси келар катта таркашдан,

Абзалининг бари олақайишдан.

От абзаллаб Соқибулбул қувонди,

Энди солди Фирқўк отниңг бошига,

Тилладан чоптирган олтин юганди.

Абзаллаб чоқлади Соқидай ўғлон,

Юз алвонда ўйнар Фирқўкдай ҳайвон.

Шундай қилиб, отни эгарлаб чоқлаб, кўнглини ҳушлаб, отниңг жиловидан ушлаб, пойтахт остига етаклаб, Гўрўғдинниң қошига олиб борди. Гўрўғли кўриб, Нуралихонга: — Мана, бир от бўлса, абзаллаб келтирди, ўғлим, — деб яхши кийимлардан кийгишиб, илонтилли олмос пўлатни белига боғлаб, киши телпакни кийгишиб, Нуралихонни отлантирди:

— Мана, отангнинг отини миндинг, энди эр боласи шердай бўлиб сен ҳам отландинг, яхши бор, — деб бир-икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Остингга минганинг Фир тулпор бўлсин,

Болам, сенга Хизир жиловдор бўлсин,

Омон бориб, омон олгин ёрингни,

Ҳеч кимга ушлатма Фир тулпорингни,

Келиб обод қилгин кирдикорингни.

Соғ бориб саломат келгин, фарзандим!

Қулоқ солгин хон отанг нелишига,

Банда кўвар тангри қилган ишига.

Урма аччиғлашиб отниңг бошига,

Омон бориб, омон келгин фарзандим.

¹ Қиш билан.

Остингда ўйнаса назари тулпор,
Душман чиқса, болам, бўлгин хабардор.
Чув деганда кўкка учар жонивор,
Соғ бориб, саломат келгин фарзандим.
Эшит, болам, мендай марднинг сўзини,
Кучук босмас йўлбарс-шернинг изини.
Олиб қайтгин Маҳмудхоннинг қизини,
Соғ бориб, саломат келгин фарзандим.

Бу сўзни бобосидан эшитиб, Нуралихон, отланти-
риб қошида турган амалдорлар билан, бобоси Гўрўғли
билан хўшлашиб, икки оғиз сўз айтиб турибди:

Мен кетаман ёрим излаб,
Бу жароҳат бағрим тузлаб,
Ёлғизман, ғариб бўп бўзлаб,
Қадрдонлар, хўш қол энди.
Қадрдонлар, хўш қол энди.
Тўкилса кўзимдан ёшим,
Бунда қолар тенгу тўшим;
Қаршимда йўқдир сирдошим,
Танҳо кетар ёлғиз бошим,
Меҳрибонлар, хўш қол энди.
Ёрнинг ишқи қилди зулм,
Кўзга кўринмас мазгилим;
Ёлғиз кетиб, қолар элим,
Нуктадонлар, хўш қол энди.
Отанинг ҳурматин қилган,
Кўп парвариш қилиб юрган,
Гўрўғли бобом, меҳрибон,
Дуога қўл кўтар энди.
Мен келайин элга омон!
Беклар билан кўп хўшлашиб,
Йўлга кирди Нуралихон.
Томошага қарашди
Кўринг энди қизу жувон.
Тому тош одамга тўлган,
Ҳеч бир одам кўрган йўқдир,
Билмайди бу қандай ўғлон.
Қарай ётир баққол, косиб,
Сиёсати ерни босиб!
Қизу жувон эргашади,
Нуралихон томошади (р).

! Босибди.

«Опа, тез-тез юришинг,— деб,
 Билмаймиз бу кимнинг ўгли».
 «Жамолини кўришинг»,— деб.
 Бир хил қизлар сўз айтади:
 «Яқинлаб етсак қайтади?¹
 Кўрган вақтда кўнглим хуш-да...»
 Бир нечаси туртишади:
 «Менинг билан ваъда қилган,
 Оламан, деб, кеча тушда».
 Бораётган Нуралихон:
 Ҳеч қайси ҳам танимади —
 Қараб, шунча қизу жувон.
 Ҳеч ким буни кўргани йўқди,
 Билмайди бу қандай бекди.

Нурали шундай бўлиб Чамбилда Ғиротни ўйнатиб бораётиб эди. Бувиш Интизор уч юз олтмиш каниз билан сайрбоғдан қайтиб келаётиб эди. Қараса бир йиғит Гўрўғлининг Ғиротини минган, баҳодирлик танлаб қилган, ёв-яроғини жуда зилванг қилиб олган. Бувиш Интизор айтди:— Қайси боғнинг гули экан, қайси чаманнинг булбули экан? Хон Гўрўғлининг давлатида ҳеч кўрмабмиз, қайси бекнинг ўгли экан. Гўрўғли унча-мунча одамга Ғиротни бермас эди. Нима бўлса ҳам Гўрўғлига жуда тортимли, бир иноқ амалдорнинг боласи-да. Нима бўлса, мен ҳам кўргандан бери кўргим келяпти, кўзимни айиргим келмайди. Кўриб эмчакларим ийсиниб бораяпти. Ке, нима бўлса бир сўрайин, ҳусни ойдаи тўлиб, барқ урган, қандай бўлса унча-мунча одамнинг ўғли эмас, албатта. Гўрўғлининг отини минган одам бетартиб бўлмас; йўлнинг ёқасида қўл қовуштириб² турсак, «ўзи турган аёллардир-да» демас, отининг жиловини бир ирқиб тортар. Ундан кейин сўраб қолайик,— деб бир-икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Баҳорда очилган боғнинг гулисан,
 Сен ҳам бир-бировнинг жону дилисан.
 Тарзинг кўриб, бўтам, сендан сўрайман,
 Чамбилбелда, болам, кимнинг улисан?³
 Жамолинг менгадим осмонда ойга,

¹ Қандай булади?

² Қўлзмада қувшириб.

³ Уғлисан.

Қошнингги менгзайман эгилган ёйга,
 Тарзингги менгзайман бүүз қарчигайга,
 Қарчигай чаггаллим кимнинг улисан?
 Бино бўлдинг қайси гавҳар донадан,
 Парвоз қилдинг қайси мазгия хонадан,
 Баланд парвоз, кўзим, кимнинг улисан?
 Остингда ўйвабди назари тулпор,
 Ё бўлдингми Гўрўглига хизматкор?
 Сўрамаса киши ҳолини билмагин,
 Бек бўлганман ҳар ким Фирга минмаган,
 Ҳеч амалдор Фирни миниб кўрмаган.
 Сенинг отангмиди хонга қадрдон?
 Қайси хоннинг боласисан, мард ўғлон?
 Авлодингни, болам, сендан сўрайман.
 Сен эшитгин, мендай ойим сўзини,
 Мерган отар дайрабоднинг ғозини.
 Ҳар ким кўнгли мард билмасми ўзини?!
 Билмайни сўрадим ширбоз кўзини,
 Авлодингда хабар бергин, мард ўғлон.

Бу сўзни эшитиб, Нуралихон энасига қараб, бу ҳам
 бир сўз айтиб турган экан:

Тар очилган тоза боғнинг гулиман,
 Энам ҳам отамнинг жону дилиман.
 Чамбилбелда Авазхоннинг улиман,
 Ул сабабдан миндим Фирнинг белига.
 Бир навжувон эрди, ўзи хиромон,
 Ҳар ким кўрса бўлиб ҳуснига қурбон.
 Гўрўглининг ўғли, отам Авазхон,
 Ул сабабдан миндим Фирнинг белига.
 Остимда ўйнайди назари тулпор,
 Энамнинг отидир бувиш Интизор.
 Мен бировга бўлиб чиқдим харидор,
 Кўринди тушимда гул юзли дилбар,
 Олис йўлга юрсам, сафарларим бор;
 Ул сабабдан миндим Фирнинг белига.

Бу сўзни эшитиб, ўғлини таниб, бувиш Интизор ҳам
 бир сўз айтиб турган экан:

Қизларинг ичида менман ўдага,
 Кийганим ипакдан, олтидан ёқа,
 Жасадингдан мендай энанг садага,
 Йўл бўлсин, жон болам, қайда борасан?

**Жасаднингдан мендай энанг айлансин,
 Йўл бўлсин, жон болам, қайда борасан?
 Давлати бор адрас, кимхоб княди,
 Сени кўриб, эмчакларим няди,
 Қувонгандан нчим ўтдай куяди,
 Йўл бўлсин, жон болам, қайда борасан?
 Уртаниб қолмасин энангнинг тани,
 Бу сўзимга жавоб бергин Нурали:
 Йўл бўлсин, жон болам, қайда борасан?**

Бу сўзни энасидан эшитиб, Нуралихон энасига бир-
 кки оғиз сўз айтиб турибди¹:

Сўзима қулоқ сол, эна, меҳрибон,
 Қизларнинг сараси пари Марғумон;
 Бир кеча тушимда кўрдим, энажон.
 У сабабдан, эна, мен ҳам отландим,
 Оқтошнинг юртига мен талаб қилдим.
 Қулоқ солинг Нуралихон тилига,
 Минибман бобомнинг лайли Ғирига,
 Эна, бориб келай Оқтош элига,
 Келарман омонда Чамбилбелига.
 Неча кунлар йўл танобин тортарман,
 Неча дарбанд, баланд тоғдан ўтарман.
 Ғиротни ўйнатиб Оқтош етарман,
 Марғумон ёримни олиб қайтарман.
 Малолли бўлмаса Нурали сўзи,
 Дуо қинглар² бу энамнинг канизи.

Бу сўзни эшитиб, бувиш Интизор ўйланиб қолди. Энаси эканини Нуралихон таниб, отдан тушиб, кўришиб, сўрашиб турди. Энаси бир хаёлда: «Оқтошнинг юртига юборсамми?— Тағи ўйлаб айтди.— Қайт деган билан қайтса яхши, қайтмаса ҳам сўзим ўлиб, ҳам ўзим ўлиб қоларман, ҳам унинг кўнглини наза қиларман. Ундан кўра, жавоб бериб, жўнатиб юборайин»,— деди.

Нурали энаси билан кўришгани отдан тушиб эди. Канизлар ҳам кетгандан ниचा хаёллаб турганин яхши билиб, ҳаммаси ўртага олиб, «камолга кириб қолибди», деб, навбатма-навбат, бўшатгиси келмай, кўришиб, сўрашиб ётибди. Нуралихонини отлантириб, «яхши бор» деб, дуо қилиб, яна йўлга солиб юборди.

¹ Қўлёзмада туру.

² Қилингллар.

Гүрүглининг қошига Авазхон намоз вақти саломга келарди. Бугун кун чиқди ҳам келмайди. Чошка вақтида елвагай бўлиб, ўрдасидан Гүрүглининг қошига саломга келди.

Гүрүгли айтди:— Авазхон, бугун нимага кеч қолдинг?!

Авазхон:— Ота, менинг келгилигим ҳам йўқ, бошимдан кўрққандан келдим.

Гүрүгли:— Биздан нима кўтоҳлик ўтди, ўғлим,— деди.

Аваз айтди:— Ота, ёлғиз бола, Нуралихонни кўрмаганимга ўн йил бўлди. Отам «Отангни кўр», деб, менинг қошимга юборар деб ўтирдим. Сўнгра эшитдим, Фиротни миндириб, Оқтош мамлакатига жўнатиб юборибсиз. «Ҳай, аттанг», деб пушаймон қилиб, яна ўйланиб келдим-да.

Гүрүгли айтди:— Айтмаса, бизники аҳмоқлик бўпти. Соқи! Ҳали ҳам бўлса, Мажнункўк отни эгарлаб олиб кел! Ҳали кўп ажраб кетган йўқдир. Авазнинг сўзига уялиб қолдик. Йўлдан қайтариб келмасам бўлмас.

Соқи Мажнункўк отни эгарлаб, чоқлаб, олиб келди. Гүрүгли бекликда кийиб ўтирган либослариңи қўйиб, қаландар либосини кийиб, Мажнункўкни миниб йўлга кирди. Чамбилдаги одамлар ҳам Гүрүгли эканин таний олмай қолди.

«Бир қаландар Гүрүглининг Мажнун отини миниб борапти», деб юрибди одамлар.

Чу, деди, йўлни тортди,
Мажнунга қамчи чотди,
Қамчиси симдай ботди.
Чамбилдан чиқиб кетди.
Ўр келса ўмганлатди,
Қир келса қирпиллатди,
Бир қаландар — Гүрүгли
Арна келса иргитди.
Шундай бўлиб қаландар —
Хон Гүрүгли йўл тортди.
Остидаги Мажнун от
Йўлда бўйнин узатди,
Йўлларда ичин тортди.
Шуйтиб шунқор йўл юриб,
Қарайди валлакатди.
Нуралини ахтариб
Хон Гүрүгли йўл тортди.

Минган оти жонивор
 Йўлнинг танобин тортди;
 Чўлларни тўзон тутди.
 Кўринмайди Нурали,
 «Қаландар» бир қистатди,
 Йўлда кўзини ёшлаб,
 Урар қамчин қулочлаб,
 Мажнун кетиб боради,
 Ирғиса яшин ташлаб.
 Хон Гўрўғли қичайди,
 Мажнун отни ҳайкишлаб.
 Сувлиғини чайнатиб,
 Йўлда отни ўйнатиб,
 Чўлда кетиб боради
 Бир қаландар йўл тортиб.
 Йўл бориб уч айрилди,
 Юрарин билмай қолди...
 Отнинг жилловин тортди.
 Мажнун отни тўхтатди.
 Бу қаландар аланглаб,
 Энди қараб турибди.

— Нурали жуда олислаб кетган экан-да... Бу йўл-
 нинг қайсисига юрарини билмай қолди. Ҳар ёқ қараб
 Нуралини кўрмади. Дурбин олиб чап қўлдаги йўлга
 қаради, ҳеч дарагини билмади. Уртадаги йўлга қараб ҳам
 билмади. Тоғ ёқалаб бир кичикроқ йўл кетади экан;
 қараса, шу йўлда ялпиллаб кетиб бораёпти. Гўрўғли
 кўриб, таниб отнинг бошини буриб, Нуралига қараб бу
 сўзни айтиб бораёпти:

Бу йўлтўсар бобонг келди,
 Хўп дардингга давонг келди.
 Қаторга тиркалар лўк билан норча,
 Ўз ҳолини билмай юрар бир неча.
 Отингнинг жилловини тортган ёш бачча!
 Нечовларнинг тўқдим йўлда қонини,
 Танидан узганман ширин жонини,
 Утга ёндирганман хонумонини,
 Кўролмаган элда меҳрибонини.
 Тура бор, ёш ўғлон, тайин ўласан!
 Мен билмайман сенинг ўсган юртингни,
 Бошинг кесиб, мен оларман отингни.
 Ғам билан сарғайди гулдайин дийдор,
 Бир нечалар ўз ҳолидин беҳабар.
 Кўриб қолсам, ўтолмайди савдогар,

Бу йўлда бўлмайди менга баробар,
 Тура бор, ёш ўғлон, қайда борасан?!
 Бу сўзни Нурали шунда эшитди,
 Фиротнинг тизгинин тортиб тўхтатди,
 Қаландар ҳам қистаб, яқинлаб етди.
 Қўлга олди энди найза пўлатди,
 Қимтиди остида бу Мажнун отди;
 Нуралига шундай найза узатди.
 Найзаси шу замон шунқорга етди,
 Неча кийимни ташиб бул замон,
 Нуралининг энди этига ботди.
 Нуралихон хаста кўнглин хушлади,
 Найзанинг тиғидан маҳкам ушлади.
 Найзасини тортди энди «қаландар»,
 Найзаси тиғидан синди муқаррар.
 Тиғни ушлаб қолди Нурали қайсар.
 Бу билмади қаландарнинг ишини,
 Қаландарга бурди отнинг бошини,
 Шиддат қилиб, кўринг энди Фиротни,
 Филофдан сурғурди кескир пўлатни.
 Қалима шадат¹ Нуралининг тилида,
 Илонтилди олмос пўлат қўлида,
 «Қаландар» қочади келган йўлига.
 Фиротдан қутилиб қайда боради,
 Билди, олмос тегса, тайин ўлади,
 Қутқармай Нурали етиб боради.
 Қаландар ҳам бунда кўзин ёшлади.
 Қилич солмоқ бўлиб энди бошига,
 — Болам, мен!— деб ўзин отдан ташлади.
 Нурали таниди бобосин кўриб,
 Қилган ишларига пушаймон қилиб:
 «Отига ичи ачиган ахтариб келиб.
 Бу ширин жонима найзалар солиб,
 Уйлаб бу ишига кўп ҳайрон қолиб».
 Йўлда бўлди Гўрўғлидан ҳам ғолиб.
 Бобосини энди аниқлаб билиб:
 — Бобо, хафа қилдинг мендай ўғлингни,
 Ақлинг кетиб, бобо, сенга не бўлди?
 Отинг учун келган бўлсанг, бобожон,
 Мана, олиб кетгин лайли Фирингни.
 От минмасам, мен пиёда юрарман,
 Улмасам, бир куни Оқтош борарман.
 Қулоқ солгин Нуралихон тилига,

¹ Калимаи шаҳодат.

Раҳм қилмадинг йўлда ҳолига,
Аччиғланиб найза солдинг белига.
Отинг учун келган бўлсанг, бобожон,
Мана!— деб, отини берди қўлига.

Отидан тушиб, отни Гўрўғлига узатиб:— Мана, бобо, отингга сенинг ичинг ачиб келган-да! Мен пиёда кетганим ҳам яхши,— деди.

Гўрўғли қайтам бурунгидан зиёда уялиб, нима дерини билмай:— Э, ўғлим, сени Чамбилдан отлантириб, йўлнинг тариқасини айтмабман, Оқтошнинг йўлини тўғри-лаб, айтиб юборайин, деб келдим; ҳам қанча ғайрати бор экан, бир билайин, деб синаб кўрдим. Буни кўнглингга сира олма, ўғлим. Мана бу четдаги йўлга юрмабсан, яхши қилибсан. Агар билмасликдан ўртадаги йўлга юрганингда, йўлда олдиндан бир Маскан деган дарё чиқади, энлиги бир ойлик йўл келади. Борсанг, тубида тошлар кўриниб туради.— Тоши кўриниб туради,— деб от солса, ҳеч ким омон чиқмайди, фарқ бўлиб ўлади. Шу юришинг яхши бўпти. Тоғ ёқалаб шундай бир оёқ йўл кетади; Оқтошга тўғри етади. Мен шу насихатларни айттайин, деб келган эдим,— деди Гўрўғли. «Яхши бор», деб фотиҳа бериб, Ғиротини миндириб жўнатди. «Авазга уятли бўлиб қолди-да»,— деб Гўрўғли ҳам қайтди. Нурали йўл тортди. Йўлда бу сўзларни қўшиқ қилиб эрмакка айтиб кетяпти:

Ишқ ўтинда ёна-юна,
Хоҳ ошно бўл, хоҳ бегона.
Бир кўни кирсам майдона,
Сотилади ширин жон-а.
Марғумондай ёрим қани?
Куйиб айролли¹ ўтина,
Етсам Оқтошли юртина;
Икки кўзим ёр ортина,
Термилиб йўлда найлайин.
Булбулли, масканли боғлар,
Айрилиққа бағрим доғлар,
Ошиқ ўзин йўлга чоғлар,
Гул юзим сўлди, найлайин.
Сарғайгандир гулдай юзим,
Қани йўлда чиқиб қолса
Оқтошдаги сарвинозим.

¹ Айрилиқ.

Тўрт бўлгандир наргис кўзим.
 Бошимдан кетса қайғу-ғам,
 Йўлда йўлиқса Марғумон,
 Қайтсак энди омон-эсон.
 Элу халқда бўлса даврон,
 Унда қилсак кўшку айвон.
 Юрган йўлим қилар осон.
 Минганим Ғўркўкдай ҳайвон.
 Бу йўлларда йўл тортаман,
 Кўринади еру осмон.
 Бу сўзни айтиб Нуралихон,
 Неча дарбанд белдан ўтди,
 Тоғма-тоғ оралаб кетди...

Тоғлар, дарахтзор оралаб бораётир эди, йўл усти-
 да тўқсон киши турибди. Ҳаммаси қизил кийган. Бўйи
 тўқсон беш газдан келади. «Булар қандай жондор
 экан»,— деб Нуралихон ҳайрон бўлиб, яқинлаб бора
 берди. Тўқсон қатор бўлиб йўлни ола берди. Шунда
 йўлни олиб, бу сўзни Нуралига айтаяпти, дейди:

Бизларни сўрасанг ё одам нави,
 Тура боргин бизлар одамнинг дови.
 Қулай бўлиб, йўлдан чиқиб қоласан,
 Сен бизларга барра кабоб бўласан.
 Тўхтагин, ёш бачча, энди ўласан!
 Ризқимизга жуда қулай келасан.
 Биз қилармиз бу ерларда ишингни,
 Биримиз кемириб сенинг бошингни.
 Тура бор, ёш ўғлон, энди ўласан!
 Одамнинг резгиси, қайда борасан?!
 Бизнинг ризқимизга сен ҳам келасан,
 Унгу сўлни олар қайғули туман,
 Энди сенга сира бермаймиз омон,
 Қандай жондор бўлсанг еймиз бул замон,
 Тура бор, ёш ўғлон, тайин ўласан!
 От жиловин тортиб бизга қарагин,
 Сен йўлиқиб ҳосил бўлди муродим,
 Бизлар киммиз, энди биздан сўрагин!
 Бу сўзни айтиб шунда ўртага олди,
 (Нурали) ғайрати тошиб, қувватга келди,
 Ун етти газ олмос пўлат белида,
 Суғуриб шу замон олди қўлига,
 Кўрса душманларнинг бағри эзилар,
 Душманга сермаса қирқ газ чўзилар.

Буни кўриб, аланглашди навилар.
 Нуралихон туриб бу сўзни айтди:
 — Қандай жондор бўлсанг, ажалинг етди.
 Агар бало бўлсанг, балогардонман.
 Одам нави бўлсанг, излаб келганман,
 Тоғма-тоғ қидириб сени юрганман.
 Менинг овим барор олди бу замон:
 Энди сенга сира бермайман омон!
 Мен билмайман ўзинг қандайин душман,
 Йўлга чиққанингга қилгин пушаймон.
 Зарбимдан йиғласанг шу замон фарёд,
 Қутулмайсан чангалимдан саломат,
 Сенга солай энди ваҳми қиёмат.
 Бу сўзларни унга Нурали айтди;
 Қўлига ушлаган кескир пўлатди.
 Бу душманнинг жони чиқиб ҳам кетди,
 Йўлдан чиқиб энди олади четди.
 Шундайин шунқорга дучор бўлибди,
 Бундан қочмоғини қулай билибди,
 Азаматлар олмос бойлар дастига,
 Шу замон от қўйди душман устига.
 Нуралидан энди қоча бошлади —
 Душманлар, «ўлдик», деб кўзин ёшлади.
 Тоғда кўпдир ётган тўқай, дарахтлар,
 Ҳар қайси дарахтга писа бошлади.
 Кўринг шу замонда Нурали номдор,
 Нечовин бунда чопиб ташлади.
 Шундайин қалинга қочиб боради,
 — Бу балога қайдан дучор келдик, — деб.
 Энди кўрса бизлар тайин ўлдик, — деб,
 Англамайин йўлда дучор бўлдик, — деб
 Қаёқ қулай келса қайтмай боради,
 Кўриб қолса энди нобуд бўлдик, — деб.
 Қалин дарахтларга қочиб боради.
 Шундай ишни солди бунга Нурали.
 Йўқ бўп кетди йўлга чиққан душмани,
 Иш кўрсатган Авазхоннинг ўғлони.
 Оҳ урганда тўкиб кўздан ёшини,
 Ҳисобини қилар душман кишини (нг),
 Йўлга чиқса кўрар зўрнинг ишини.
 Улар кўздан ғойиб бўлиб кетган сўнг,
 Бу йўлга бошлади отнинг бошини.
 Яна ахтариб у Оқтошини.
 Неча кунлик йўлдир буни билмайди,
 Қараганман Оқтош шаҳрин кўрмайди.

Эл-халқ-йўқ тоғда кетиб боради.
Остида ўйнайди Фиркўкдай тулпор,
Олис йўлни яқин қилар жонивор.
Нуралихон тушган ишқи савдога,
Гоҳ жойларда учиб кўкка-ҳавога,
Фиркўк оти кокил ташлаб боради.
Оқтош элга етсам, дейди, жўнади,
Уқ отгандай танҳо чўлда зариллаб,
Бораётир энди шунқор париллаб,
Тоғ-тошлар гумбурлайди изғиганда зириллаб.

Ададсиз тоғдан ўтди;
Кеча-кундуз ётмайди,
Ухламайин йўл тортди,
Излаган паризотни.
Кўрмаса йўқ тоқати,
Шундай бўлди Нурали
Чўлда қилган ғайрати.
— «Қани бориб кўрсам, деб
Яқинми ёрнинг юрти?»
Фиротидан тер кетди,
Чачадан ерга ботди,
Тупроқни қоплаб отди.
Чўлларни тўзон тутди.
Нуралихон қилади
Чўлда қичаб ғайратни,
Излаб Оқтош элатни,
«Қўлга келтирсам, дейди,
Марғумон паризотни».
Чўлда санаб боради,
Қирқ кечаю қирқ кундуз
Тинмай шундай йўл тортди,
Файзи саҳар бўлганда.
Оқшом қўрғонга етди.
Нуралихон тўради (р),
Ҳарчанд айланиб кўрди.
Утар ерин топмади.

Шунда Нуралихон айтди: «Оқшом келиб қолдим».
Деворнинг пахсасини санаб кўрди: ўттиз пахса. Нуралихон айтди: «Бу бир девнинг макони экан. Бунга одам лой отиб еткизолмайди. Қоронғида девнинг маконига келиб қолдим-да. Фиротнинг устида туриб, бунинг нима эканини билмай кетсам, бўлмас. Бир девники бўлса ҳам, одамники бўлса ҳам ичкарисига ошиб

Ўтиб, қандай нарса бўлса, билиб кетганим дуруст».

Ғиротга қараб бир оғизгина сўз айтиб турган экан:

Йўлга чиқсанг, сен яраган йўлдошга,
Неча марта йўлиққансан Бектошга.
Ҳайвонлар ичида ишинг бир бошқа,
Ёшлигингдан назар топган тулпорсан.
Сени минса баҳодирлар қуввати,
Билмайман бу мазгил кимнинг работи,
Устингдаги Авазхоннинг фарзанди,
Сен ўтмасанг менда кўпдир меҳнати,
Учиб ўтгин, қандай жойдир, билайин,
Душман бўлса, шўриш — ғавго солайин.
Қирқ кун бўлди, менда йўқдир фароғат.
Яхши мазгил бўлса қилайин роҳат,
Сени минса ҳақдин етар мақсадинг,
Энди ёз, жонивор, сен ҳам қанотинг,
Бобомнинг отисан, минган Ғиротим,
Сен учиб ўтмасанг, қолмас тоқатим.
Бу сўзларни отга Нурали айтди,
Кўринг бунда назаркарда Ғиротди,
Шопари ёйилиб бунда жонивор,
Бу кўрғондан энди у ирғиб ўтди.
Оқшом саҳар бунда Нурали кепти,
Бу жойларни энди кўриб турибди.

Ана шунда эшик-тешиги йўқ ўттиз пахсали кўрғондан ирғиб ўтди. Ичкарига тушди. Оқшом қандай ер эканини билмай Нуралихон Ғиротга айтди:

— Э, жонивор, менда сенга берадиган, ўт, ем йўқ. Сен ўз тамадуғингни ўзинг кўриб, бир ризқингни кўр, бу қандай жой!

Отнинг эгар-юганини олиб, қўйиб юборди. Нуралихон қаради, ҳаммаси янги иморатларга ўхшайди. Шундай жойлар бор: янги ниҳол гуллар экилган, ҳар бир сарҳовузлар, атрофида қимматбаҳо мрамартошлардан чоптириб қўндирган, мунаққашли қўшқу айвонлар, баланд-пастли супалар. Бир неча супалар ёқут, жавоҳирдан қилган, бир неча супаларни тиллани эритиб, югуртиб қўндирган, одамнинг кўзини олади — ярқиллаб турган. Нуралихон айтди: «Бир парининг жойига келиб қолдимми? Девда бундай озода жой бўлмаса керак. Шу тилладан қилган супа ўзга супалардан ҳам баланд экан. Қимники бўлса, албатта бир каттакон ўтирадиган супа экан. Шу супага чиқиб, фароғат қилайин, эгаси

бўлса келар-да», — деб, отининг эгар-жабдуқларини кўтариб, зинама-зина тилладан бўлган баланд супага чиқиб, бошига қўйиб ётди. Эрта-мертан тонг отди. Оқшом келган-да, қаер эканини билмайди, туриб бету қўлини ювиб ўтирибди; ҳеч нарсанинг тайинини билмайди. Бир киши меники, деб келмайди. Эркак, аёл, ё баққол, кособ — ҳеч одам йўқ.

Бу чорбоғ Марғумоннинг янгитта қилган чорбоғи эди.

Эрта-мертан кўшкининг устида туриб Марғумон қаради, қараса, мол туғур¹ одам кирадиган ери йўқ янги чорбоғнинг ичинда бир от ялонғоч, бўш юрибди. Буни кўриб, канизларини чақириб, Марғумон бир-икки оғиз сўз айтиб турибди:

Қандай одам бу боғима келибди,
Бориб кўринг беадаблик қилибди,
Гул боғима от бўшатган ким бўлди?!
От, аввало жўяларни бузибди,
Янги эккан гулларни тишлаб узибди.
Ҳаялламай тезроқ бориб кўринглар,
Гуноҳкорни бойлаб, ҳайдаб келинглар!
Эшитманглар сўз сўзласа тилини,
Янги боғда тортиб боғланг қўлини!
Раҳм қилманг, кўздан тўкса ёшига
Таёқ уринг беадабнинг бошига!
Ҳайдаб келинг мендай ойим қошига!
Отини бўшатиб нима қилади,
Тезроқ боринг, армон билан ўлади.
Қанча гулу, қанча эккан ниҳолни
От оралаб, барин зое қилади.
Билмайин беадаб қандай балоди (р),
Бундай аҳмоқ қай шаҳардан келади?!
Бу сўзни эшитиб, унда канизлар,
Янги боққа қараб бари жўнади.
Боради канизлар шундай кулишиб,
Ўйин-кулги қилиб, йўлга киришиб.
Уч юз олтмиш каниз завқиман кетди,
Янги боққа энди яқинлаб етди.
Шундайин нарвонни деворга қўйиб,
Навбат билан бари ҳам ошиб ўтди.

Шунда тилла нарвонни боғнинг ўттиз пахса деворига қўйиб, боғнинг ичига ошиб тушди. Қараса, тилла супанинг устида бир ёш йигит ўтирибди. Оти кўкарган нар-

¹ Шевада тува.

сани юлиб еб юрибди. Қаради, ажаб суратли йигит. Унда канизларнинг бир нечаси Нуралихонни кўриб айтади:— Шундай ёринг бўлса, бундан ёмон бўлса садқан саринг бўлса.

Бир хили айтади:— Бундай йигит ҳар кимга ўнғай кела бермас, ҳеч бўлмаса, бирор ваъдали еринг бўлсачи,— деб бир-бирини туртиб, ҳовузни айланиб, супага яқинлаб етди. Нуралихон қарамайди.

Шунда Оққиз деган каниз Нуралихондан бир-икки оғиз сўз сўраб турибди:

Қайси элдан, қайси юртдан келасан?
Бир беадаб, қандай юрган тўрасан?
Гулшан боққа нега отни қўясан?
Ҳайвон тугур, келолмайди одамзод,
Бувишим кўрибди, қолмади тоқат.
Янги боққа қанча қилганди меҳнат,
Ўхшатиб тузатган қанча иморат.
Отинг яйлаб бу чорбоғда юрибди,
Қанча бир гулларни нобуд қилибди.
Бувишим дарғазаб бўлиб турибди.
Бувишим буюрди бизни, боргин, деб,
Тухми одам бўлса, банди қилгин, деб,
Қўлин бойлаб, бунда ҳайдаб келгин, деб,
Ким бўлса, таёқлаб, бориб ургин!— деб.
Бизлар келдик, қайси элдан келасан?
Қайси элдан, қайси юртдан бўласан?
Баҳорда очилган боғнинг гулисан,
Сен ҳам бир белгили бекнинг улисан,
Тарзинг кўриб, ўсган жойинг сўрайман,
Хабар бергин, қайси юртдан келасан?
Сен эшитгин канизларнинг сўзини,
Сўлдирамиз гуноҳкорнинг юзини
Танимайсан бу келган канизини,
Душман бўлса биз қирқамиз изини.
Дод деганда эшитмаймиз сўзини,
Ҳар боб билан ўярмиз икки кўзини.
Шу сабабдан мамлакатинг сўрадим,
Тарзинг кўриб, мен қилмадим зулмни.
Кўтариб бошингни берман тур энди,
Сирү аҳволингдан хабар бер энди!

Бу сўзни эшитиб, Нуралихон бошини кўтариб, ўрнидан туриб, Нуралихон баландда, қизлар пастда, Нуралининг жамолига томоша қилиб турибди қизлар.

Нуралихон ўзини ўнгариб қаради, кўзига кўп қиз кўришиб кетди. Уч юз олмиш канизак саф-саф бўлиб турибди. Эли билан, бели билан иши йўқ Нуралининг. Қизларнинг: «Қаердан бўласан?»— деб сўрагани ҳам қулоғига кирмади. Нима деб гапирганини ҳам билмади. Қизлар билан иши бўлмай, дарди Марғумонда бўлиб, қизларга қараб бир-икки оғиз сўз сўраб турган экан:

Сенга бундан ортиқ айтар сўз борми?
Ичларингда Марғумондай қиз борми?
Давлатим бор,— шоли-шолдан ўрайман,
Кеча кўрган тушни кундуз йўрайман,
Сарғайиб, кўп қизлар, сенга қарайман,
Ичларингда Марғумондай қиз борми?
Марғумон деганим бир моҳи тобон,
Жаҳон айвонида ҳусни хиромон.
Ҳар ким кўрса, қолар ҳуснига ҳайрон,
Унинг жилвалари қилди саргардон.
Кўп ҳайрон бўламан қилган ишима,
Бир кечаси кирган менинг тушима,
Қарамадим қовму қариндошима,
Раҳм қилсин кўздан оққан ёшима.
Ишқида йиғлайман, чўлларда фарёд,
Дилбаримни кеча-кундуз қилиб ёд.
Бу замон йиқилиб чархи ношод,
Қўя бердим, керак бўлса ана от.
Бир кўрмасам, билгин, менга қиёмат,
Ҳамманг ҳам бирдай келган паризод,
Ичларингда Марғумондай қиз борми?
Оша юртдан келган бунда тўраман,
Меҳнат тортиб, жафо чекиб келаман,
Марғумоннинг харидори бўламан,
Марғумон деганда бошим бераман.
Билмайман, кўп қизлар, сўраб тураман
Ичларингда Марғумондай қиз борми?

Канизлар Нуралихоннинг бу сўзини эшитиб, қадди-камolini, ҳусни-жамolini кўриб, ёмон гапиргиси келмайди. Шунда қизларнинг ичида соқовнамо бир канизак бор эди, эпчилсиниб Нуралининг сўзига жавоб бериб, бир сўз айтиб турган экан:

Ушбу дамдир, ўзга дамни дам дема,
Бошинг эсон, давлатингни кам дема.

Излаб келсанг Марғумондай ойимни,
 Марғумондан энди, хоним, ғам ема.
 Майдон бўлса бедов отлар чопилар,
 Кўп чопилса хаса тулпор совилар,
 Марғумон деб ғам емагин, бегижон,
 Марғумон деганинг биздан топилар.
 Биз бўламиз Марғумонга хизматкор.
 Оқтош дейди ҳозир келган элатинг,
 Юрган жойинг Маҳмудхоннинг давлати,
 Биз билмаймиз ўзинг кимнинг фарзанди.
 Бизларга ёқади сўзласанг сўзинг,
 Марғумон деб тўрт бўп турибди кўзинг.
 Марғумонга яхши хизмат қилармиз,
 Икковингни қўшиб бирга ўтқизиб,
 Югуриб, елиб суҳбатингни кўрармиз.
 Марғумон деб сира, бегим, ғам ема,
 Марғумонни бунда олиб келармиз.
 Марғумоннинг ишқи тушиб бошингга,
 Раҳмим келди кўздан оққан ёшингга,
 Олиб келай Марғумонни қошингга,
 Сўнгра гапир Марғумон бувишима.
 Ҳаялламай бизлар бундан борармиз,
 Марғумон ойма хабар берармиз,
 Утирибди, эргаштириб келармиз,
 Икковингни бунда бирга қилармиз.

Бу сўзни айтиб, канизлар келган йўлига қайтиб кетди. Тилла нарвон қўйиб, девордан ошиб, кўшкига қараб кетди. Кўшканинг остига етди. Марғумон кўшканинг устидан қаради, от ҳали ҳам янги боғда яланғоч, жўяларни бузиб юрибди. «Э-ҳе, от юрибди. Шу вақт-гачайин гуноҳкорни судраб келмади»,— деб, дарғазаб бўлиб турибди. Канизларга сиёсат қилиб, оқ таёқни қўлига олиб турибди. Аччиғининг келиб тургани устига қизлар ҳам кўшкига чиқиб бориб қолибди.

— Қани олиб келган гуноҳкоринг, нимага ҳайдаб келмадинг?!

Канизлар айтди:— Бувишим, у ўзингизнинг одамингиз экан. Сўз сўзласа, қулоқ солмайди, сиздан бўлакни демайди.

Бу сўзни эшитиб Марғумон:— Мен сизларга гуноҳкорни ҳайдаб келинг десам, менга сизлар эр топиб юрибсизларми?— деб, канизларининг сағрисига уч-тўрт таёқ тушириб,— менинг буюрган ишимни ўрин қилмай, эр қилмоғимнинг ихтиёри сизларда қолдими?— деди.

Таёқ тегмай қолган, четлаб турган бир кавизак бир-
икки оғиз сўз айтиб турибди:

Жамолини кўрсанг қурир танингдан дармон,
Сендан ҳусни ғолиб келган навжувон,
Агар тегсанг, ғам емагин, Марғумон,
Юрагингда сира қолмайди армон.
Қийғир деган қуш ўтирар қиёда,
Ғайратини кўрса шоҳлар пиёда,
Жамоли ғолибдир, сендан зиёда,
Бундай хушрўй йўқдир фоний дунёда.
Биз билмаймиз қай шаҳардан келибди,
Кўрганларнинг ақл-хушин олибди.
Жамоллари жамолингдан ғолибди (р),
У сени кўрмоққа жуда толибди (р).
Шундайин шунқорни бориб кўрсангиз,
Бизнинг билан бирга-бирга юрсангиз,
Гапим ростми-ёлғонини билсангиз,
Бувишим, майлига сўнгра урсангиз.
Бир куни бўларсан, сен эрга талаб,
Бундай шунқор кетиб қолса ўпкалаб,
Боролмай ишқида қолсанг қон йиғлаб,
Бундай бекзод сира сенга топилмас.
Бошида бор экан жиға — давлати,
Пари эмас, одамзоднинг фарзанди,
Сўраб эдик бизга хабар бермади,
Билмайман, қаерда ўсган элати.
Давлатинг бор бунда Оқтошли замон,
Сени излаб кепти шундай мард ўғлон,
Албатта сен юз қайтарма, Марғумон.
Юз қайтарсанг, топилмайди бегумон,
Ер юзида йўқдир бундай мард ўғлон.
Бу сўзни эшитиб, кулди Марғумон,
Бошидан кетди у қоронғи туман.
Қувонгандан сирин айтмай бу замон,
Кавизларман жўнамоқчи Марғумон.

Марғумон айтди:— Ажаб гапларни гапирдинглар.
Мен жуда эрсираб ўлаётганим йўқ эди. Эр қиламан
десам, ҳар ердан ҳам бир эркак топардим. Кўп таъриф-
тавсиф қилдинглар. Сизлар билан бирга бориб кўрайин.
Айтганингдай бўлса, сўзингга тан берайин. Агар айт-
ганинг тўғри келмаса, сизларни гуноҳкор қилиб, ёрғи
уриб, бу хизматдан бекор қилиб, барингни ҳайдаб юбо-
раман!

Бу сўзни эшитиб бир хили маъқул деяётир; бир хили бетига айтмаса ҳам, ичида: «Сен баркамол қизсан. Қўрсанг ўлиб, айрилмай қоларсан, биз қўй, десак ҳам тирмашиб қоларсан»,— деяётир.

Марғумон ўзига оро-торо бериб, упа-рангларни қўйиб, яхши кийимлардан кийиб, канизлар билан жўнади. Бирга-бирга Янги боққа етди. Нарвон қўйиб, уч юз олтамиш канизи билан ошиб ўтди. Гулистонни оралаб, Нуралихоннинг қошига яқинлаб етди. Шунда Нуралихонни кўриб, канизларнинг айтганидан ҳам зиёд, кўнгли тўлиб, Нуралихонга қараб, Марғумон бир-икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Бошимда ҳилпиллар шолдан желагим,
Қарчиғай чангалли, йўлбарс билаклим,
Майдонга кирганда қоплон юраклим,
Хабар бергин, хоним, қайдан бўласан?
Хоним, эшит, менинг айтган тилимни,
Мен сўрайман сенинг ўз мазгилингни,
Бир уядан парвоз қилган элингни.
Сўзима тортинмай жавоб бер энди
Қаерларда сенинг ўсган элатинг,
На жойда мазгилинг, солган работинг,
Бордир-да бошингда сенинг давлатинг.
Бўш юрибди, кўрдим, бу бедов отинг,
Қайси элдан, қайси юртдан бўласан?
Менинг зулфим эшилгандир тол-тол,
Бу сўзларга, келган хоним, қулоқ сол,
Магар душман келса бўлади поймол.
Хабар бергин, хоним, қайдан келасан?
Яна баҳор бўлса очилар гуллар,
Хуснингни кўрганда сайрар булбуллар.
Булутлар маст бўлса чалқийди қўллар,
Келбатингни кўрдим, бир лочин, шунқор,
Меҳмонимсан менда билгин ихтиёр.
Хабар бергин, қайси юртдан келасан?
Менга хабар бергин мамлакатингни,
Гапиргин кўнглингда арзи додингни,
Нима дейди, сўрайман авлодингни?
Таъриф айла, ўйнаб-ўсган юртингни,
Хабар бергин, хоним, қайдан бўласан?

Бу сўзни эшитиб, Нуралихон Марғумон эканини таниб, мамлакати, сири-аҳводидан хабар бериб турган экан:

Дилбар, сен эшитгин менинг тилимни,
 Туркман дейди униб-ўсган еримни,
 Чамбилбел дейдилар мазгил жойимни,
 Хон Гўрўгли дейди менинг шоҳимни.
 Очилганда тоза боғнинг гулиман,
 Отам ҳам энамнинг жони дилиман,
 Чамбилбелда Авазхоннинг улиман.
 Сени кўриб танг бўлгандир бу ҳоли,
 Отимни сўрасанг менинг Нурали.
 Сени излаб келдим мен ҳам йўл тортиб,
 Йўлда душман чиқиб қолса бўзлатиб,
 Олмос пўлат қўлда, бошини чотиб,
 Нечовларни бир кўргонда йилатиб,
 Тушимда кўрдим. Бўтадай бўзлаб,
 Сенинг ишқинг менинг бағримни тузлаб,
 Чамбилдан Оқтошга келганман излаб,
 Сендайин дилбарни бунда кўрай деб,
 Сенинг билан бирга даврон сурай деб.
 Тақдир этса бирга-бирга юрай деб.
 Борсанг обод, кўргин Чамбилнинг юрти,
 Минганим бобомнинг лайли Фироти.
 Омон-эсон борсам Чамбил юртим,
 Элда қолган хон отамнинг давлати.
 Бу чорвоққа оқшом келиб тушганман.
 Билмайман, Оқтошинг қандай шаҳар,
 Сўз сўзладинг, менинг баҳрим очилар.
 Малойик суратли, гул юзли дилбар,
 Бўлиб келдим Чамбилбелдан харидор.

Бу сўзни эшитиб, Марғумон канизларига:— Баринг тўпланиб, томоша қилиб турма! Бориб от узган гулларни териб, ағанаб бузган жўяларни янги бўлган жойдай тузатиб келинглар,— деб, канизларни хизматга буюриб юборди.

Бу қизлар: «Ерни овлоқ қилайин деб, бизни бу хизматга юборди. Иккови қолди. Билмаймиз, қандай бўлди. Бувишим бир бало бўлиб қолди,— деб, қизлар шошип-пишиб, от узган гулларни этагига териб, бузилган жўяларни қўли билан шаппатилаб, тузатиб, мана деб, гаплашгунча бўлмай, булар тағи бориб қолди. Марғумон айтди: «Булар ошиқиб ўлди жуда».

Яна бир кўҳна боғ бор эди. Бу Янги боғ билан икковининг ораси чорак кам бир тош келарди. Шунда канизларга қараб, Марғумон бир-икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Канизларим, кўҳна боққа боринглар,
Даста-даста гулни териб олинглар,
Ҳаялламай тезроқ бориб келинглар,
Менинг инъомимга эга бўлинглар!
Бу сўзимни билгин, ўрин қиласан,
Бир оқшом шу чорбоғда турасан,
Агар бугун келсанг тайин ўласан.
Ҳаялламай тезроқ кетгин канизлар,
Эртан пешин чоқда ҳозир бўласан.
Хизматга буюрган бу бувишингди (р),
Бугун келсанг мен кесаман бошингди.
Эртан чоқлаб келгин, бунда, пешинди,
Ҳаялламай тезроқ бориб кел энди!
Гуллар териб, кўп ҳаяллаб қолмагин,
Беҳуда бировга кулиб юрмагин!
Сайлаб, териб олгин тоза гуллардан,
Кўп айланиб, кечга тортиб қолмагин!
Буюрар хизматга мендай гажакдор,
Бу хизматни яхши қилгин, канизлар,
Чошка, тушда келиб бўлма гуноҳкор,
Муддатим, пешинда ҳозир бўлинглар,
Сайрбоққа тезроқ бориб келинглар!
Сен келгунча мен ҳам бунда турайин,
Бу меҳмоннинг сири-ҳолин билайин,
Бўлган воқеани хабар берайин.
Бориб кенглар сайрбоққа, қизларим,
Худой бизга берган бундайин меҳмон,
Бу сўзларни айтди Марғумонойим.

Бу сўзларни эшитиб, қизлар оёғи қуюқ ошиб, уч юз олмиш каниз йўлга тушиб:— Худой олгур, бизни «эр топиб қўйдинг»,— деб ураётди эди, эрни кўриб эди, эрта битадиган ишни кечга қўйиб», «ерни овлоқ қилиб, гаплашайин», деди,— деб йўлда тўнғиллашиб бораётди. «Ишқилиб бугун етсак бўлади-да. Кўҳна сайрбоғда ётамиз, эрта-метан туриб чой-пой ичиб, бир даста-бир даста гул териб пешингача ётамиз-да. Марғумон энди ерни овлоқ қилиб олди. Унғайли одам топмай, ўлиб юрган экан, нима бўлса бўлиб қолди.»

Чорак кам бир тош йўл. Куннинг иссиғида канизлар терлаб, кўҳна сайрбоққа етди. Шу кеча боғда ётди. Эрта-мертан тонг отди. Ўрнидан туриб, ҳаммаси гул термоққа ҳаракат қилиб кетди. Яхши гуллардан бир-бир даста, бир-бир қўлтиқ гуллар териб, пешингача ётамиз-да, деб келаяпти. Пешин бўлайин деганда Мар-

ғумоннинг қошига етди. Марғумон гул билан қачон иши бор. Яхши келибсизлар, деб гулларни олиб, бир ерга босиб қўйибди. Шунда канизларга қараб, бир-икки оғиз сўз айтиб туру(р):

Меҳмон излаб Чамбилбелдан келибди,
Олис йўлда кўп жафони кўрибди,
Сўрасам савдоси жуда голибди(р).
Кўшкига меҳмонни олиб борайик,
Янги боғдан бу меҳмонни узатиб,
Жой ораста у кўшқида тузатиб,
Неча кун кўшқида бирга турармиз,
Бекнинг кўнглин сўраганда биламиз.
Боринглар, кўшкига боринг, канизлар,
Меҳмон борар жой тузатингиз, қизлар!
Бу сўзни эшитиб неча қирқинлар,
Кўшкига жўнади энди бу қизлар.
Бу орада хизмат қилди канизлар.
Қизлар кетди. Туриб Нурали бундан
Энди хабар олмоқчи бўлди Ғирдан.
Марғумонни кўриб, кўнглини хушлаб,
Олиб келди Ғиркўк отини ушлаб.
Эгар-абзалини устига солди,
Ғиротни абзаллаб энди чоқ қилди.

Ана энди бунда Марғумон, Нуралихон чоқланиб турди. Канизлар кўшқда жой созлаб, қават-қават қимматбаҳо тўшак-кўрпачалардан ташлаб, пәрқув лўла-болишларни бошига қўйиб, бир хил канизлар: «Бунинг устида меҳмон билан бувишим ётади, биз ҳам бир ётиб кўрайик»,— деб, ўзини ташлаб юборди, тўшакда кўринмай кетади. Шундай ораста жойларни тузатиб, канизлар хабар бергани Марғумоннинг қошига бориб қолди. Марғумонга қараб канизлар нима деб турган экан:

Эшитинг, бувишим, сўзлаган сўзни,
Хизматга буюрдинг, қайтайин бизни,
Меҳмон билан олиб кетамиз сизни.
Сўрасанг меҳмоннинг мамлакатини,
Минсин энди ҳаялламай отини,
Кўрсин канизларнинг бу хизматини.
Бирга борсанг кўрарсан мамлакатини.
Тўранг билан бўлса бу ўтиришинг,
Ҳаялламай бирга юргин, бувишим.
Ана мазгил, кўринг ажойиб жойни.

Бу Оқтош кўҳнадин тупроқ саройди (р),
Олиб юринг бирга қелган меҳмонни.
Ҳар киши у ерга меҳмон бўлмайди,
Безадик, тузатдик у мазгил жойни.

Шунда бу сўзни канизлардин эшитиб, Нуралихон отини олиб, Марғумон уч юз олтмиш канизи билан бирга бўлиб, Янги боғдан ошиб ўтиб, жўнаб, кўшқининг остига етиб борди. Кўшқининг остида яхши жойларда Фиротни ҳам саранжом қилди. Тузатган жойда иккови бирга ўтирди. Қизлар ҳар турли таомлар пишириб тортиди. Кўп қизлар югуриб хизматни қилиб юрибди. Абжирлик билан буюрган ишини ўрин қилаяпти. Нима деса, ҳозир қилиб тураяпти. Кун кечга яқинлаб бораяпти. Қизларнинг барини олдига чақириб олибди. Уч юз олтмиш канизини йиғиб, Марғумонийим бир гап айтиб турибди:

Канизлар барингга жавоб айладим.
Биринг қолмай кетгин мазгил жойингга,
Бу сўзни кўнглингга оғир олмагин,
Лодон кўнглинг ҳар хаёлга бўлмагин,
Ун икки ойгача бунда келмагин,
Қандай, деб кўшқидан хабар олмагин!
Агар ўн бир ойда келсанг, ўласан!
Ун уч ой деганда бунда келасан,
Кечга қолсанг, қизлар, мендан кўрасан,
Биринг қолмай кетгин мазгил жойингга!
Бурилиб сен мендан хабар олмагин,
Лодон бўп, ҳеч қайсинг қайтиб келмагин.
Канизлар эшитиб менинг сўзимни.
Қурисин, Чамбилни ҳавас қилмагин,
Нообод жойларга бориб нетасан?!
Мен кетайин, омонда бўл, қол энди!

Шунда Марғумон Нуралихонга қараб:

Сендан қолиб мен ҳам бунда нетаман?
Улсам айрилмайман, бирга кетаман,
Қанча бўлса ёргучоқни тортаман,
Ҳеч ухламай хизмат қилиб ётаман,
Сира айрилмайман, бирга кетаман.
Давлатли деб сиздай бекни суяман,
Майлига нон ёпиб, ўтга куяман,
Кунда ботмон буғдойни гўжа туяман,

Сира ҳам қолмайман, бирга кетаман.
 Олиб кетгин мени мамлакатингга.
 Айрилиқ ўтига бағри пораман,
 Нима бўлса тақдиримдан кўраман,
 Олиб кет, Чамбилга бирга бораман.
 Сен эшитгин мендай ойим сўзини,
 Ҳар ким кўнгли мард билмасми ўзини?!
 Мерган отар, билгин, кўлнинг ғозини,
 Эр йигит ташларми сарвинозини?!
 Олиб кетгин, бирга-бирга бораман,
 Қайда элтсанг сизинг билан бўламан,
 Сиздан қолсам армон билан ўламан,
 Мени олиб кетгин мамлакатингга.
 Жонимни жонингга қилайин қурбон,
 Марғумон ойимга бўлиб меҳрибон,
 Ташлаб кетсанг менга қоронғи туман,
 Кунларим бўлади охири замон,
 Олиб кетгин ўз юртингга, бегижон!
 Мен сендан айрилиб сира қолмайман,
 Кўшкни айвон, мазгил жойни билмайман,
 Қурисин Оқтошни писанд қилмайман,
 Олиб кетгин, хоним, сира қолмайман!

Бу сўзни эшитиб Нуралихон:— Ҳай, эса ўзинг биласан,— деб пастга тушиб, Ғиротнинг айил-пуштанларини бўшатиб, қашлаб, супуриб, бўлакдан эгарлади. Шунда Марғумон майин, тоза кўрпачалардан олиб келиб отнинг устига солиб, Нуралихон олдига миниб, Марғумонни кейинига миндириб олиб жўнади.

Борганда оқшом бориб эди, Оқтош қандай шаҳар, билгани йўқ эди. Бугун жўнарида ҳам ой қоронғи-оқшом жўнаб кетди. Йўлни билмайди, қаёққа юргандан хабари йўқ. Марғумонни миндириб, қоронғида Қоракамар тоғига чиқиб кетди. Қоракамар тоғида бораётиб эди, тонг отди. Бу ерда Қайқам деган дев ётиб эди. Бўйи юз ўттиз газ келади. У учиб юрадиган осмон девларининг подшоши эди. Унинг ётганини ҳеч ким билмас эди. Бу «Марғумонни ўзим оламан-да»,— деб пойлаб ётарди. Қараса, бир бачча Марғумонни миндириб бораётир. Қайқам дев кўриб:—Э, менинг хотинимни миндириб бораётган қандай одам экан бу,— деб пўстинини эгнига солиб, ўрнидан турди. Нуралихон кўрмаган юрт, узоқлик, билмай шундай устига бориб қолган экан. Нуралихонни отдан ағдариб олиб, бағрига босиб, бир-икки оғиз сўз айтаётган экан:

Еш ўғлонсан, эшит менинг зоримни,
 Кўролмайсан ўйнаб-ўсган шаҳрингни,
 Бошинг кесиб, мен қиларман корингни,
 Нега олдинг Марғумондай ёримни?!
 Қойил бўлгин Қайқам девнинг ишига,
 Охир кеп йўлиқдинг мендай кишига.
 Менинг ёрим эди, билсанг, Марғумон,
 Ўзи кирган бул ўн саккиз ёшига.
 Орт-сиртидан пойлаб бориб, юрганман,
 Марғумоннинг интизори бўлганман,
 Шаҳар, давлатимни ташлаб келганман,
 Марғумонни мен ҳам пойлаб юрганман:
 Ҳали ёшдир, камолига кирсин,—деб,
 Еши ўттиз, йигирмага борсин,—деб,
 Сўнгра менинг билан даврон сурсин,—деб.
 Энағар, ёримни қайда элтасан?
 Қайси элдан, қайси юртдан бўласан?
 Ёрим олдинг, армон билан ўласан!
 Энди сенга сира бермайман, омон,
 Менинг ёрим эди, билсанг, Марғумон,
 Қайқам девман, ўлдираман бегумон.
 Қулоқ сол, ёш ўғлон, менинг додима,
 Етолмайсан, билгин, ўсган юртингга,
 Хотинимни миндирибсан отингга,
 Армон билан келиб тушдинг қўлима.
 Тулки, шақал кулар сенинг ҳолингга,
 Бу Марғумон пайдо бўлган шўрингга.
 Бу сўзни айтиб, дев бўлди-ку дарғазаб,
 Филофдан суғурди бу кескир пўлат.
 — Газанда, энағар, қилай қиёмат,
 Хотинимни олиб қайға борасан?!
 Узайин танингдан ширин жонингни,
 Ўтга ёндирайин хонимонингни,
 Қоракамар тоғда тўкиб қонингни,
 Нега олдинг хотин-меҳрибонимни?!
 Қулоқ сол, ёш ўғлон, менинг тилима,
 Ханжар пўлат олдим энди қўлима,
 Уйла, хотин меники-да, баччағар,
 Ўзинг келиб тушиб қолдинг қўлима.

Отнинг устида Марғумон бу ишларни кўриб, йиғлаб
 ҳожатини ҳақдан тилаб, бир сўз сўйлаб турган экан:
 Бу девнинг қўлида қилма саргардон,
 Ўзинг қутқар бу тўрамни, яратган.

Бу дев бадбахтнинг ўзи зўрабор,
Бадбахтнинг қўлига қилма гирифтор.
Билмай кўп йўлиқдик шундайин зўрга,
Тўрам тушиб қолди келиб бу тўрга.
От устида йиғлаб мендай муштипар,
Ханжари қўлида жуда ярқиллар,
Ўзинг қилма бу ерларда хору зор.
Қараминг кучлидир, сен ўзинг қутқар.

Қайқам дев ханжарини қўлига олгандан кейин, Нуралихон кулди. Қайқам дев айтди:— Э, сен менинг хотинимни мингизиб юрган жиннимсан? Мен ҳозир бошингни кесаман, деб турибман. Сен бу дунёдан фано бўлиб, ўлиб бораяпсан. Миндириб келган Марғумондан айрилиб қолаяпсан, нимага куласан?— деди.

Шунда Нуралихон Қайқам девга икки оғиз сўз сўзлаб турган экан:

Сўраб менинг ким эканим биласан,
Аҳмоқ бўлиб бошимни қандай оласан?
Мени ўлдириб ўзинг қандай юрасан?
Ўлдирган хабаринг Чамбил бормасми?
Ўлганимни хон Гўрўғли билмасми?
Эшитган сўнг сени излаб келмасми?
Девнинг тухмини қўймай қирмасми?
Сен эшитгин Нуралихон тилини,
Азоб бердинг Авазхоннинг улини.
Тушди жафоларга букун танда жон,
Бобом Гўрўғлидир, отам Авазхон,
Минганимни кўргин, Фиркўкдай ҳайвон,
Мени ўлдирсанг сен ҳам бирга ўласан.
Сен менга тиг солсанг Фиркўк кетади,
Кўкка учиб у Чамбилга етади,
Ўлди, деб хабарим яна билган сўнг,
Чамбилнинг беклари сени нетади?!
Қайга қочсанг бир кун қувиб етади,
Дев борсан, бошингни олиб кетади.
Қайқам дев, сен эшит менинг тилимни,
Англамайсан ҳали сен ўз ҳолингни,
Билиб тургин энди юрар йўлингни!
Билмадингми у бобомнинг ишини?
Девлар билан кўрмадинг савашини,
Кесмабмиди ўн лак девнинг бошини?!

Гўрўғли бобомдир, билгин, зўрабор,
Ишқирса дамига кетади девлар,
Мени ўлдириб, ўзинг бўлма гуноҳқор!
Дев тухуми бўлолмаган баробар.
Девларнинг урушин кўрган бу тулпор,
Ҳолинг билиб, тавба қилгин, баччағар!

Бу сўзни эшитиб, Қайқам дев бўғини бўшаб: «Заб аҳмоқлик қилган эканман, арининг уясига тоқкандай балога йўлиқиб қолган эканман»,— деб, бир-икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Жаво тифи, найлай, жонимдан ўтди,
Қурисин, тақдирим кулфатга етди.
Ўлдирмабман, жуда яхши бўлибди,
Гўрўғли авлоди дучор келибди.
Ҳаво ёғиб, ҳалқоб ерлар лойлансин,
Ҳар ерда душмáннинг қўли бойлансин,
Жасадингдан бул Қайқам дев айлансин,
Бу ишни бобонгга айтма, Нурали!
Хон Гўрўғли Чамбил элда омондир,
Бобонгнинг аччиғи қурсин, ёмондир.
Агар айтсанг тайин излаб келади,
Омон қўймай кўп девларни қиради,
Унинг билан ким баробар бўлади?!
Бу сўзни бобонгга айтма, Нурали!
Эшитса юр демас ҳеч бир кишига,
Дев тоб бермас у бобонгнинг ишига,
Бало ёғар бу девларнинг бошига,
Бу сўзни бобонгга айтма, Нурали!

Қайта-қайта тайинлаб, Қайқам дев Нуралихонни қўйиб юборди.

Нурали отига минди. То кўринмай кетгунча «Бобонгга айтма»,— деб тайинлаб турди. Кун туман. Нуралихон Қоракамар тоғидан отланиб жўнади. Ўзининг адашганини ўзи ҳам билмайди. Қоракамар тоғидан пастга тушиб эди, олдидан катта дарё чиқиб қолди. Бундай қараб эди, тагида қимматбаҳо тошлар кўриниб турибди. Нурали айтди: «Келаётганда бобомнинг тайинлаган дарёси шудир. «Эни бир ойлик йўл келади»,— деб эди. Бу дарёга ҳеч ким от солиб омон чиқмаган, деб эди. Биз юрар йўлдан адашган эканмиз. Кетаётганимда бу дарё йўқ эди. Энди туман кўтарилгандан кейин, ё подачи, ё чўпон, ё ўтинчи — сув ёқалаб юрган бирор одамни кў-

риб, бу дарёнинг гузарин сўраб, ундан сўнг ўтмасам, ўтолмасман. Бир кун, икки кунда туман кўтарилиб кетади», — деб отдан тушиб, чодир тикиб, дарёи Масканнинг ёқасида ётди.

Канизлар Марғумоннинг айтган муддатидан ўткизиб келди. Уч юз олтмиш каниз кўшкенинг остига келди, кўрди, Марғумон йўқ. У меҳмон ҳам йўқ. Оти турган ерга борди, борса отининг тезаклари тандирга ёқадиган бўлиб, қуриб кетибди. Қизлар айтди: «Булар кетибди. Кетганига ҳам неча вақт ўтибди. Ўтмаса бу от тезакларининг чанги чиқиб кетмас эди. Юринглар, Маҳмудхоннинг қошига борайик; Марғумон қизинг биров билан кетибди, деб хабар берайик, — деб, бари жам бўлиб, Маҳмудхоннинг қошига келиб қолди. Шунда Маҳмудхонга қараб, қизининг кетганини билдириб, қизлар бир-икки оғиз сўз айтиб турибди:

Аё шоҳим, сизга дейин сўзимни,
Ҳолим билиб, эшит менинг арзимни,
Биз олдирдик Марғумондай қизингни.
Бувишимиз кетиб, ўйнаб-кулмадик,
Қай тарафга кетганини билмадик.
Шоҳим, қизинг бир шумликни ўйлади,
Канизларни у кўшқидан ҳайдади,
Бу қизларга шундай жавоб айлади —
Ҳар қайсига: мазгилингга боргин, деб,
Ун икки ой ўз жойингда тургин, деб,
Ун уч ой деганда бунда келгин, деб.
Бизлар туриб кетдик мазгил жойига,
Сўз айтолмай Марғумондай ойимга.
Бир йигит бор эди, бир лочин шунқор,
Лочиннинг чангига тушган муштипар.
Бизларни жўнатиб ваъда қилгандир,
У шунқорнинг бедовига мингандир,
Кетганига неча кунлар бўлгандир.
Отининг тезаги қуриб қолгандир,
Айтган муддатига қизлар келгандир,
Қайда борса у одамман юргандир,
Шоҳим, сира гапирмаймиз ёлғонди.
Айрилиб ойимдан бўлдик саргардон,
Қайси гўрдан келган ундайин меҳмон,
Бувишимни олиб кетган гал билан.

Бу сўзни эшитиб, Маҳмудхон, ким олиб кетганини билмади. Пошшоликда из оладиган изчиларни шаҳар-

нинг тўрт тарафига жўнатди. Изчилар ҳар қайсиси ҳар ёққа қараб кетди. Булар из олиб юрибди. Бир Қорача деган изчиси бор эди, из олиб, бир минг киши билан Қоракамар тоғига чиқиб кетди. Тошда бораётиб, Қорача айтди:— Мана, топдик, шу ёққа кетибди. отининг изи тошга ботибди.

Шунда бирга бораётган одамлар айтди:— Э, билмадинг, илгари ҳазрат Али деган киши ўтган. Ҳазрат Алининг отининг туёқлари тошга ботиб кетган. Бу ҳазрат Алининг отининг изи.

Қорача изчи айтди:— У, ҳазрат Али деганинг илгари ўтиб кетган. Бир Гўрўғли деган киши бор. Шу замоннинг ҳазрат Алиси — Гўрўғли бўлган. Гўрўғлининг отининг изи бу. Шу отга аёл ҳам мингаштирган, салт эмас.

— Аёл мингаштирганини қаёқдан биласан?— деди у одамлар. Шунда Қорача айтди:— Мен бу ердан билман: от зарб билан ирғийди, зарб қилганда, олдинги туёғи кўпроқ, кейинги туёғи озроқ ботса тузук. Мана бунинг олдинги туёғи бир қарич ботибди, кейинги туёғи икки қарич ботибди. Подшоҳнинг қизини миндирган от шу. Қиз оғирлик қилиб, отнинг кейинини босиб кетибди.

У билан ҳам одамлар ишонмади. Шунда бир кўтак арава топиб, отнинг туёғи ботган тошни аравага солиб, Маҳмуд подшоҳнинг олдига олиб келди. Шунда Маҳмудхон айтди:— Бу ҳазрат Алининг отининг изи.

Қорача айтди:— Мана, аёл мингаштирган от. Салт бўлса, олдинги туёғи кўп ботса тузук эди. Кейинги туёғи кўп ботибди. Тажриба қилиб қаранг, қизингиз оғирлик қилиб отнинг кейинини босиб кетибди. Бўлмаса, ирғиса олдинги туёғи бир қарич ботиб кейинги туёғи икки қарич ботадимми?!

Маҳмуд подшоҳнинг олдидаги одамларга маъқул тушди. «Қоракамар тоғига чиқиб кетибди»,— деб, карнай-сурнай қўйдириб, дава лашкарини йигиб, Қоракамар тоғига қараб жўнай келаяпти:

Оҳ уриб қолмади танида тоқат,
Маҳмудхонга бўлиб турур қиёмат,
Алғов-далғов Оқтош шаҳри аросат,
Маҳмудхондан бўлди хабар,
Йиғилишиб қанча лашкар,
Одам тўлиб баланд-пастда,
Жўнай берди даста-даста,
Урушга бўлиб ҳавасда.
Намойишга карнай тортди,

Катта тўпни гумбурлатиб,
 Ҳар тарафга тўп бўшатиб,
 Ялов, туғни пирпирлатиб,
 Не ботирлар жўнаётир,
 Арғимоқ от диркиллатиб,
 Тиғи олмос ярқиллатиб.
 Овози оламга кетиб,
 Тоғу тошни жангирлатиб,
 Олдида кўринмас душман,
 Уз ҳолига милтиқ отиб,
 Маҳмуд подшоҳ изза бўлиб.
 Ҳар тарафга хабар бориб,
 Келаётир амалдорлар
 Маҳмудхонга ёрдам қилиб.
 Душманнинг кўзи ёш бўлиб,
 Шундай ўйлаб бораётир:
 «Йўлиқса душман дуч бўлиб».
 Қоракамар тоққа қараб,
 Ҳар дарага одам тўлиб.
 «Яшинганми,— дейди,— бунда».
 Қанчаси тўқайни кўриб.
 От изидан тўс мол олиб,
 Жўнади лашкар жам бўлиб,
 Ким кўринса ундан сўраб,
 Дарёи Масканга қараб.

Шунда чодир тикиб Марғумон билан Нуралихон дарё Масканнинг ёқасида ётиб эди, гузар топмай. Тўпу милтиқлар отилиб, шобир-ғалағули оламини тутиб, дарёи Масканнинг ёқасига яқин етиб кела берди. Нуралихон қаради: милтиқ, тўпларнинг ўқи якка-ярим ғанқиб ўта берди. Марғумонга:— Отанг излаб лашкари билан келиб қолди; бизнинг бундай ётганимиз бўлмас. Мен отланиб чиқайин; бу ёғимизни кўп душман олса, бу ёғимиз дарёи Маскан, гузар билмай, от солган киши ғарқ бўлса. Сен чодирда ўтирсанг,— деди.

Марғумон айтди:— Отамнинг лашкари кўп. Кўпга бир ўзингиз тупроқ сочасизми?!

— Ундай дема, аёллик қилма. Одат, ботир-баҳодирларга кўп-оз бўлмайди. Уламан, деб ваҳм қилмайди.

Бу сўзни Марғумонга гапириб, Фиротнинг айил-пуштанини маҳкам тортиб, совут-салқонларини кийиб, уруш яроғини қўлига олди. Қўлида ўн саккиз газ илонтилли кескир пўлат, сермаса қирқ газ чўзилади, отини миниб, кўп лашкарга танҳо ўзи равона бўлди... «Жонивор, сен

биздан илгари қанча урушларни кўрган, Қўйиқоф, Боғи эрамларда қон тўкишиб юрган; бу кўп лашкар, бари бизга душман», деб душманга кўриниш берди.

Нуралихонни кўриб, ўз бошига келаётган душман саф-саф бўлиб байдоқ-аламларини тўғрилаб, уруш майдонларини тузай берди. Шунда Нуралихон:

— Бу урушни қилсам барбод,

Зарбимдан титрасин душман,
Милтиқ, ўқ отилаётир,
Тутунига кўринмайди
Қараганда еру осмон.
Ёлғиз ўзи Нуралихон.
Қарамай баланд-пастига.
Тушди душманнинг қасдига,
Кўринг, ёлғиз Нуралихон
От қўйди душман устига.
Ярашиққа тикиб чодир,
Ёппалашиб сатта ботир.
Нурали ёлғиз от қўйди,
Юлдуз учгандайин бўлиб.
Кўп душман бунга осилди.
Қарвон кўчгандайин бўлиб.
Майдонда шунқор етишди,
Чапа-раста кесиб бошди.
Қайтмайин ёлғиз савашди;
Бир аломат уруш бўлди.
Дайрабодда қон тўкилди.
Бир нечанинг ақли шошди,
Ота-боладан адашди,
Лашкар қочса қайтаради,
Амалдорлар ақли шошиб:
«Юз қайтармагин майдондан,
Учингни ол бир душмандан!»
Қилич келар алаб-ялаб,
Истар кўнгил қилар талаб,
Қайтмайди урушга қараб.
Олтин коса, гулгун шароб
Ичилар майдон ичинда.
От чопилиб алвон-алвон.
Ўзи ёлғиз Нуралихон
Бош кесар майдон ичинда.
Неча кун урушда юрди,
Қайтмай танҳо уруш бўлди.

Неча жароҳат ўқ тегиб,
 Уқ текканин билмай энди,
 Душманларнинг бошин чотиб,
 Шобирга қулоғи битиб,
 Неча душманни сулатиб,
 Нурали — Чамбилнинг хони,
 «Қайтма», — дейди замлаб бунда,
 Қўринг Оқтошнинг султони.
 Нурали қовоғин уйиб,
 Ҳар тарафга қўйдаи йиғиб,
 Беҳад бунга яра тегиб,
 Озор кўриб ширин жони,
 Кетади танидан қони.
 Нурали ўтдай туташиб,
 Шу замон ғайрати тошиб,
 Ёлғиз душманман савашиб.
 Кам-камдан қуввати кетди;
 Қўринг Авазнинг фарзанди
 Етмиш кун урушда юрди,
 Ярадор бўп азоб кўрди.
 Етмиш беш кун ўтган чоқда,
 Қонсираб бунда йиқилди.
 Нуралихон бўғни бўшаб:
 «Ҳай аттанг», — деб кўзин ёшлаб,
 Ғиротнинг ёлига ташлаб,
 Қўрингиз бекинг Ғироти,
 Қолмади отнинг тоқати.
 Йиқилди устидан марди,
 Бўлмади қилган меҳнати.
 Қоракамар тоққа қараб
 Жўнади бекнинг Ғироти.
 Душманлар изидан тушиб,
 От ёлидан бораётир
 Нуралининг ақли шошиб.
 Бир-бирига довуш берар,
 Кейинидан тушиб кўп лашкар:
 — «Ярадорни қўйма, — дейишиб,
 Бир отни ўртага олгин,
 Эгасини банди қилгин,
 Дайрабод қамишлаб юргин,
 Кейин қолма, қимтиб юргин!
 Манов тоғда қамалади,
 Йўл билмас қайда боради?!»

Нуралининг кейинидан тушиб, Қоракамарга жўнади:

«Буни банди қилармиз,— деб,
— Тоғда қамаб олармиз,— деб,—
Маҳмудхонга, мана дейишиб,
Ҳайдаб элтиб берармиз»,— деб.

Нурали ярадор бўлди. От тоғнинг бир баланд ерига чиқиб, Нуралининг белбоғидан тишлаб тушириб, бошида соябон бўлиб турди. Шунда подшоҳнинг лашкари Қоракамар тоғига қараб бораётир.

Қайқам дев ётган ерида уйқуда экан, уйғонди. Ур-нидан туриб:— Бунда ётсам, Маҳмуднинг лашкарлари менинг пўстинларимни оёқости қилиб ўтиб бораётир. Қизи бўлса, бўлак одамга тегиб кетди. Мен осмоний девларнинг подшоси бўлсам, Маҳмуддай одамнинг лашкаридан шунча таадди кўраманми»,— деб бир исриқ тутатди. Мамлакат учиб келган осмоний девларга тўлиб кетди. «Бизга нима хизмат?»— деб, Қайқам девнинг олдида турибди. Шунда Қайқам дев буларга хизматини гапиряпти:

Қулоқ солгин Қайқам девнинг зорига,
Сифингандай бўлдим Оқтош шаҳрига.
Мендай шойинг бу уйқуда ётади,
Маҳмуднинг лашкари босиб ўтади.
Тортинмай урушга энди киринглар,
Маҳмудхоннинг лашкарини қиринглар!
Қилинг энди бу лашкарнинг ишини,
Қарға-қузғун еб ётсин-да гўшини.
Мени билмай оёқости қилибди,
Кўрсин булар Қайқам девнинг ишини!
Ҳарна деб амр этсам ани қилинглар,
Осмоний дев сира қолмай келинглар,
Қайқам девнинг хизматида бўлинглар!
Холин билмай бир иш бошлаб кетарми?
Маҳмуднинг лашкари босиб ўтарми?
Унгу сўлни олсин шу замон туман,
Маҳмуд лашкарига берманглар омон!
Бу сўзни эшитиб осмоний девлар,
Лашкарга ўқталди энди муқаррар.
Ерда турмай бари учиб юради,
Тоғларнинг тошини кўкка кўтариб,
Ҳаводан қуйилиб буни уради.
Қандайин аломат дейди бу лашкар,
Туш-тушига бари қочиб боради.

Тош теккан одамдан сира қолмади.
Сарғайди у Маҳмудхоннинг сиёғи;
Майдаланди кўп лашкарнинг суяғи.
Девлар бунинг сўзлаганин билмайди,
«Қўй» деган гапига қулоқ солмайди.
Бу баландда туриб тошман уради,
Тош теккан одамдан омон қолмайди,
Шундай бўлиб беҳад лашкари ўлди,
Ўлмагани қочиб шаҳрига келди.
Қайқам девдир, зўрлигини билдирди,
Маҳмудхоннинг кўп лашкарин ўлдирди,
Қолгани қочди-да, қўрғонга кирди.
Бу Қайқам дев одамларин чақирди,
Шаҳарга етмади бу девлар, қайтди.
Қайқам дев қошига бариси етди.
Хизматини тамом қилиб келибди.

Нуралихон, неча кун бунда ётди. Ҳуши ўзига келди. Бошида турган Ғиротни кўрди. Туриб Ғиротнинг устига минди. Нуралихон отланиб эди, Қайқам дев кўриб қолди «Ҳали ҳам шу ерда юрган экан»,— деб Қайқам дев:— Кечаги сўзни бобонгга айтма, қандай бўлса, шу ишни бобонгга билдирма!— деб қичқираёттир.

Нурали қулоқ солмасдан тоғдан энкайиб кетди. Қараса, лашкар йўқ, ҳаммаёқ синасоп. Дайрабоддан хабар олайин,— деб бораяпти.

Марғумондан умидини узиб, Қайқам дев ҳам одамларини олиб ўз мамлакатига кетди.

Нуралихоннинг кўзига чодир кўринди. Қараб бораяпти. Марғумон икки одамдай бўлиб кўринди.

«Ҳабош-бебош Дайрабодда юрган биров келиб, иккови бирга бўлиб қолган ўхшайди. Бунинг устига босиб бормайин, Жўраси ким эканини берироқда туриб сўрайин».

Қошингда жўрангни айтгин, Марғумон,
Дайрабоддан яна биров келдими?
Бу чодирда сенга улфат бўлдими?
Яхши-ёмон йўқса назар солдими?
Қошингда жўрангни айтгин, Марғумон!
Жўранг душман бўлса бермайман омон.
Яна ҳам устингга босиб бормоққа,
Ибо қилдим, сўйла менга, Марғумон!
Танҳо ўзим туриб урушга бордим,
Етмиш кун тинмайин урушда юрдим,

Ярадор бўл қанча одамни қирдим;
Қонсираб мен тоғнинг бошинда қолдим,
Қошингда жўрангни айтгин, Марғумон!
Дўстми, душманини мен ҳам билайин,
Бирга ўтирган жўрангни мен сўрайин,
Душман бўлса от ўйнатиб борайин.
Қошингда жўрангни айтгин, Марғумон!
Икки одам бўл кўриндинг бу замон,
Уйласам, кетади танимдан дармон,
Бу сўзима жавоб бергин, Марғумон.

Бу сўзни эшитиб, Марғумон Нуралига қараб бир сўз
айтиб турган экан:

Бу ерларда душман нима қилади?!
Тортинмайин кела беринг, бегижон.
Бегижон, эшитинг сўзлаган тилни,
Эгам осон қилгай бунда мушкулни,
Худойим бергандир бизга бир улни;
Бу ерларга душман келиб не бўлди,
Тортинмайин кела беринг, бегижон,
Хоним, эшит менинг айтган ноламни,
Гумон этиб хафа қилма санамни,
Келиб кўргин худо берган болангни,
Бориб обод қилсанг кулбахонангни.
Неча кундан бери йўлга қарайман,
Шукур қилай, кўрдим сиздай тўрамни.
Тортинмайин кела бергин, бегижон.
Ёлғиз эдим улли¹ бўлиб қолдим ман,
Эрмак қилиб, бу болага овуниб,
Шоду хуррам бўлиб бунда турдим ман.
Омон-эсон яна сизни кўрдим ман,
Тортинмайин кела беринг, бегижон.
Чамбилнинг элида юрган тўрасиз,
Душман кўриб қанча қиргин соласиз,
Одам бор деб нега ҳадик оласиз?
Мен ҳам шундайин лодон биласиз,
Тўрам, мени лодонларга тенгламанг,
Лодоннинг йўлига юрмас Марғумон.
Тортинмайин кела беринг, бегижон.

Сўнгра Нуралихон бориб чодирнинг олдига тушди.
Отни бойлаб, чодирдан ичкари кирди. Марғумонни омон-
эсон кўрди. Бу Дайрабодда ўғилли бўлиб қолган экан.

¹ Уғилли.

Қандай бўлса, бўладиган бола, жасади учга кирган боланинг жасадидай бўлиб қолган экан. Марғумон уни тиззасига олиб ўтирган экан. Бўлали бола Нуралининг кўзига биров билан қучоқлашиб тургандай бўлиб кўринибди. Нурали айтди:— Бекор ўтирганча, бунга от қўйсак бўлмасми?

— От қўйсангиз, қўяқолинг эса,— деди Марғумон.

Шунда Нуралихон ўғлига от қўйган киши бўлиб бир сўз айтиб турган экан:

Хазон бўлса боғда гуллар сўлибди,
Бир тоза гул лочиндай бўп кўнибди.
Урушнинг устида пайдо бўлибди,
Жаҳонгирхон қўйдик ўғил отини.
Бек бўлиб сўрасин мамлакатини.
Мамлакатга подшо бўлсин Жаҳонгир.
Марғумон эшитгин, хоннинг тилини,
Омон-эсон кўрсам Чамбил элини.
Қарчиғай чангалли, қоплон юракли,
Улмаса бўлади йўлбарс билакли.
Уруш кунда пайдо бўлган боламди (р),
Жаҳонгирхон қўйдик ўғил отини.
Улмасак кўрармиз мамлакатини,
Ғазо истаб миндим бобом отини.
Душманга кўп қилиб сиёсатини.
Бул майдондан кеча ишни битқариб,
Нечовларни тиғи дамдан ўтқариб,
Омон келдик, худо бизни етказиб,
Жаҳонгирхон қўйдик ўғил отини.
Бирга бориб кўрса мамлакатини,
Тўра бўлиб турса, Чамбил юртини,
Кўриб қолса бобомнинг ғайратини,
Жаҳонгирхон қўйдик ўғил отини.

Бу сўзни эшитиб, Марғумон ҳам «яхши от қўйдингиз»,— деб димоғи чоғ бўлди. Шу кеча ётди. Эрта-мертан тонг отди. Энди Нуралихон айтди:— Икковимиз мингашиб Маскан дарёга от солгали қўрқиб ўтириб эдик. Энди уч одам мингашиб бунга от солиб бўлмас. Энди бир қамишдан сол бойлайик; отни солга қўшайик; мен отнинг устига минсам, сен ўғлинг билан икковинг солга минасан.

Марғумон:— Бўлади, — деди.

Нурали қилич — ханжари билан кўп луқни ўриб ташлади. Марғумонга айтди:— Сен арқон эша бер.

Ўзи ханжари билан ҳадеб қамишни ўриб келиб боса берди. Арқон билан ўраб, бойлаб қамишдан сол қилди. Шунда Ғирот кўриб ҳайрон бўлиб турди.

Ғирот гапирар эди, бунинг тилига Гўрўғли ҳам тушунмас эди. Миниб юрган ботирлар ҳам тушунмас эди. Ғиротнинг тилига Чамбилда бир Соқибулбул тушунарди. Бу ишга Ғирот ҳайрон қолиб, гапириб турган экан. Буни Нурали билан Марғумон билмайди:

Эй, Нурали, аҳмоқликни ўйладинг,
Кўп қамишни йиғиб солни бойладинг.
Сув солсанг бу бўлади, минг ботмон,
Минг ботмонни қайтиб¹ тортади ҳайвон.
Чуқур дарё, билгин, дарёи Маскан,
Бу дарёдан энди ўтмайсан омон.
Таваккал қип минганингда устимга,
Омон олиб ўтар эдим бегумон.
Ҳайбатли дарёдир дарёи Маскан,
Бу қилган ишларинг ҳар ишдан ёмон,
Армон билан ўлдинг энди, Нурали,
Раҳминг келмай, кўздан оққан ёшима,
Ўзинг ўлиб, мени омон қўймайсан,
Аҳмоқликдан етдинг менинг бошима.
Солни қўшиб, бу дарёга соласан,
«Чу» дейсан, ҳайвонга азоб берасан.
Такка тортиб кетар, билгин, бу Маскан,
Ҳайбатли сув сени қўймайди омон.
Солга тушиб Оқкамарга борасан,
Ўнг келса бир йилда чиқиб қоласан,
Ўнг келмаса бу дарёнинг шамоли,
Балиқларга емиш бўлиб ўласан.
Сен ҳам ўлдинг, мен ҳам ўлдим, Нурали.

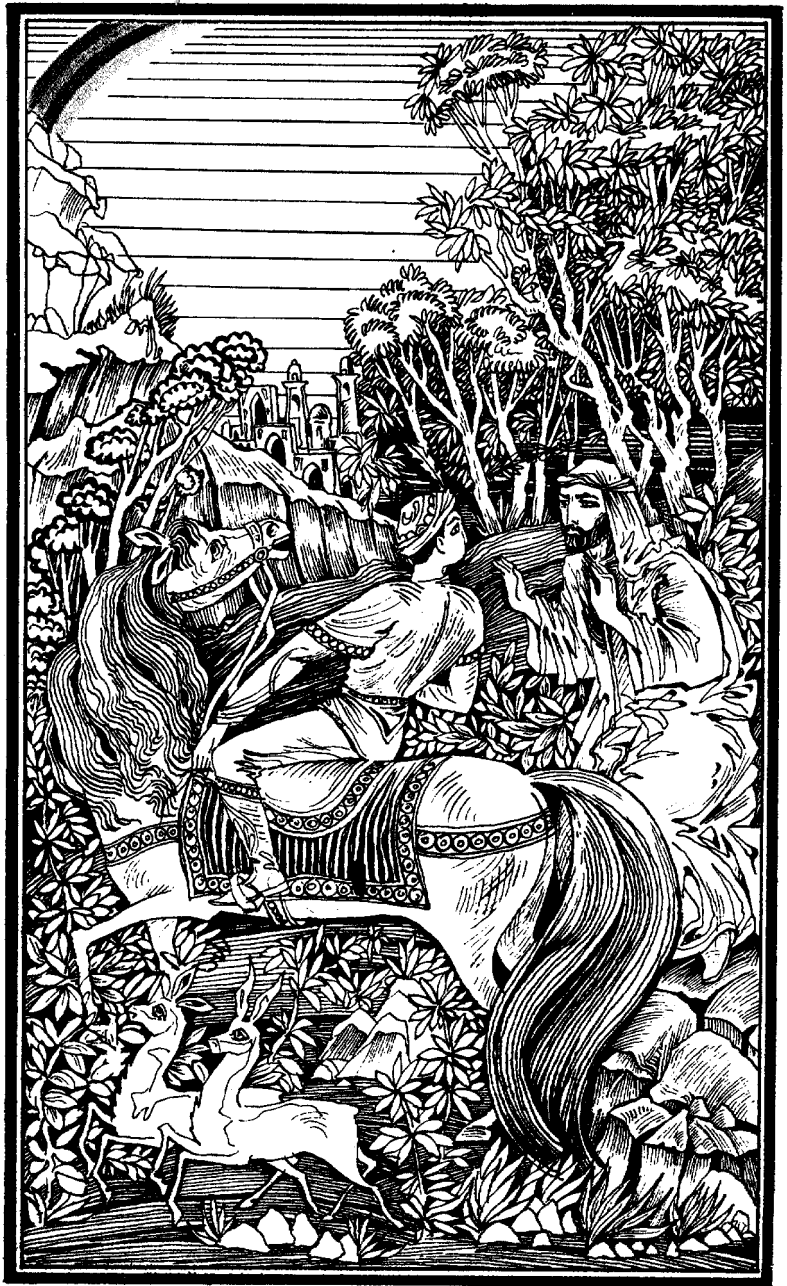
Бу отнинг гапирганини билмайди. Отни солга қўшди. Кўрпачаларни тўшаб, Марғумонни ўғли билан солга миндирди. Ўзи Ғиротнинг устига миниб, «Чу!» деб, шиддат қилиб, дарёи Масканга солди. Дарёи Масканга кириб эди, тагидаги тошлар ҳам кўриниб туриб эди, бунинг чуқурлиги меъёрини билмай қолди. Отнинг ёлларида париллаб сув оша берди. Отнинг жиловини баландга кўтариб бора берди, дарё пастга боса берди. Марғумон қўрқиб, солни маҳкам ушлаб, Жаҳонгирни қучоқлаб, кўзини юмди. Дарёи Масканда шундай кетиб бораётиб-

¹ Қандай қилиб.

ди. Нуралихоннинг ҳам хаёли қочиб, ранги ўчиб, бу сўзларни айтиб бораётир:

Жонимга қасд этма, дарёи раҳмат,
Зулм қилмай чиқар соғу саломат.

Бу дарёда берма ноҳақ ўлимни,
Омон-эсон бориб кўрай элимни,
Омон сақла ёрим билан улимни.
Белима яраша заррин пўтамди (р),
Ўзинг кечир менинг қилган хатомни,
Элда бориб, омон кўрай отамни,
Солга миндирганман шундай санамни,
Балиқларга емиш қилма танамни,
Омон бориб кўрай қолган энамни,
Ўз жонима ўзим қилдим зулмни;
Қимга айтай бу дарёда ҳолимни,
Омон-эсон кўрай ўсган элимни,
Раҳм айла, қўлим тут, нажот бер энди.
Энлилиги бир ойлик йўл келади,
Бедовини тикка тортиб боради,
Ҳар замонда от тизгинин кўтарса,
От пишқириб сувни ютиб боради.
Осон эмас бир ойлик йўлдан ўтмоқ,
Жонидан умидин узиб боради.
Бир ерга кеп эди соли уради;
Сол иркилди, кўзда ёши тизилди,
Солга қўшган арқонлари узилди.
Ғирот жудо бўлди бу оғир солдан,
Сол тўхтамай энди бундан жўнади.
Оқкамарга қараб бу сол боради.
Бу ишларга ҳайрон қолиб Марғумон,
Бу солнинг устида туриб йиғлади.
— Армон билан ўлдим, ғамим е, дейди,
Оқкамарга кетдим, берман ке (л), дейди,
Оқкамарга етмас, чиқмоғим гумон,
Балиқларга тама бўлиб ўлдим ман.
Жонимга қасд этди дарёи офат,
Бундан қутулмоғим йўқдир саломат,
Оқкамарга етсак бизга қиёмат,
Етказмагин, хоним, берман кел энди!
Бу солнинг устинда ақлим шошиб,
Бир дамда бораман Оқкамарга етишиб,
Мен бориб бу камарга тушган сўнг,
Сен борасан, бирга нобуд бўламиз.
Ўлмай туриб, хоним, қилгин ғайратни,

Берман буриб, қиста, тўрам, Фиротни!
 Бу сўзларни Нуралихон эшитиб,
 Оҳ уриб кўзидан тўкди ёшини,
 Бу дарёда қулоғига келади,
 Марғумоннинг тўрам, теган довуши;
 Солга қараб бурди отнинг бошини.
 Чу, деди, Фиротга қамчини чотди,
 Дарёи Масканда суздириб кетди.
 Етиб, солни ушлаб, шундай тўхтатди.
 Сол қалқиб турибди сувнинг бетиди,
 Яна солни шундай отига қўшди.
 Оққамарга еткизмайин ёрини,
 Тағи ҳайдай берди бу тулпорини.
 Неча кун, неча тун дарёда сузди.
 Бир кун тонг отди, шундай қаради,
 Бу дарёнинг энди чети кўринди.
 Дарёнинг четини кўриб Нурали,
 Ўтдим, деди, ўз кўнглида суюнди.
 Неча сўзни бу дарёда лоф урди:
 — Менга изо бердинг дарёи Маскан,
 Қани мени бу тагинга тортганинг?!
 Кўринди кўзима дарёнинг чети,
 Шу бўлар устингдан босиб ўтганим.
 Довушинг оламини бузиб турасан,
 Зўрлик билан ўтганимни кўрасан.
 Маскан дарё, ҳайбатингга қувонма!
 Босиб ўтдим, мени нима қиласан!
 Маскан дарё, эшитмадинг зоримни,
 Оққамарга қараб тортдинг ёримни,
 Омон-эсон ўтиб кетдим, бил энди;
 Чоғламадинг, Маскан дарё, ҳолингни.

Бу сўзни дегандан кейин бир балиқ келиб, сувнинг этагида дарёи Масканга кўндаланг турди. Ҳамма ерни сув босиб кетди. Балиқдан нари ёққа бир чекка сув ўтмади. Нуралихон оти билан, хотини билан бу сувда ғарқ бўлиб кетди.

Булар ғарқ бўлиб кетгандан кейин, бояги балиқ ҳам жўнаб кетди. Дарё ҳам жўнашиб кетди; бир ерда Нуралихон билан Фиротни қумга чиқариб ташлади. Бир кунларда Нуралихон ҳушига келиб, кўзини очиб қаради: қараса, бошида Фирот сувдан чиққан шаматдай бўлиб турибди. Урндан туриб ўғли билан хотинини кўп излади, ҳеч дарак топмади. Дарё олиб кетганини ҳам билмади, ё нари ёққа, ё бери ёққа чиқариб ташлаганини

ҳам билмади, ё қум босиб қолганини ҳам билмади. Қаради, нари ёқдан бир шаҳар кўриди. Отини етаклаб у шаҳарга борди. Энди элига боролмайди, шарманда бўлиб, девона бўлиб қолди. Фиротини ҳам минмайди, мудом етаклаб юради. Шу шаҳарда бир Тошмозор деган қўйинди бор эди. Тошмозорга бориб, гўристонликни айланиб, йиғлаб юрарди. Одамлар: «Мажнун девона-да, шаҳарма-шаҳар юриб, бир ёқдан оғиб келган-да», — дер эди. Уз ҳолига йиғлаб, бу сўзларни айтиб юрарди:

Учқур эдим, қанотимдан қайрилдим,
Югрук эдим, туёғимдан тойрилдим:
Ҳам боламдан, ҳам ёримдан айрилдим,
Ёқамни чок этиб, йиғлайман фарёд,
Бузилсин, йиқилсин у чархи ношод.
Бу юришдан ўлган яхши: саломат.—
Юришларим менга ваҳми қиёмат,
Бу бошимда қайғу туман аломат,
Хўп бир қасд қилганди дарёи офат,
Сира мени жўнатмади саломат,
Балиқларга емиш бўлди Марғумон.
Утга ёниб, гулдай танам, деб,
Эсизгина Жаҳонгирхон болам деб,
Мен йиғлайман Тошмозорда ўтириб.
Эсима тушганда бўтадай бўзлаб,
Куйдиради ўпка-юрагим тузлаб,
Қаёққа борагин буларни излаб.
Оҳ тортганда титрайди танда жон,
Армон билан ўлди гул юзли жонон.
Куйиккан қаландар бўлиб қолдим ман.
Боролмадим мамлакатни ахтариб,
Нима қилай энди Чамбилга бориб.
Ажал етса, кетса шу ерда ўлиб,
Айрилиқ савдоси жуда ҳам ғолиб,
Мен юрибман ҳар кунида бир ўлиб.
Уртанган ўтларга жонимни солиб.
Утирсам тўкилар кўзимдан ёшим.
Қошимда йўқ гапирмакка сирдошим.
Гангиб қолди, қайтай, бу азиз бошим,
Чамбилнинг элида қавму қардошим,
Ҳолимдан беҳабар у тенгу тўшим,
Ҳам боламдан, ҳам ёримдан айрилдим.
Оҳ тортсам тутуним осмонга чиқиб,
Бу юрмоққа дармон йўқдир, йиқилиб,
Ўликларман ётдим мен суҳбат тутиб,

Кеча-кундуз йиғлаб овқатим ўтиб,
Берармикин тағи менинг муродим?

Бу сўзларни айтиб Тошмозорда юра берди.

Бу шаҳарда бир ўтинчи чол бор эди. Утин сотиб овқатини ўтказар эди. Кунига бир орқа ўтин олиб келиб сотса, шу билан рўзғори ўтиб турар эди. Қари одам, эриниб ўтинга бормай қолган куни рўзғори чўл бўлиб қолар эди. Бир куни ўтинга бормади. Бунинг бир қарғиши кўп Қоракампир деган хотини бор эди. Кампири туриб айтди:

— Эринчоқ бўлиб бу кунда ўтинга бормайсан? Имонсиз қоткур, ўтин олиб келсанг қиммат сотур!

Буни эшитиб чол:— Қарғама, кампир. Мен бугун ўтин олиб келиб, сотиб, рўзғорга у-бу олиб келарман,— деб, арқон-парқонни чумоқлаб эғнига солиб, Дайрабоддан жинғил олиб келаман,— деб чўкич-пўкич олиб, дарёи Масканнинг ёқасига чиқиб кетди.

— Дарёнинг лабидан бориб оларман-да, кўп одамлар «балиқ қоқиб олиб кетади»,— деб боролмайди. Шу ерда катта жинғиллар бор; шу ердан тўплайман,— деб Масканнинг ёқасига борди. Шу вақтда бир жинғилни томири билан чўкичлаб кавлай берди.

Дарёи Масканнинг тагида қимматбаҳо тошлар кўриниб турибди. «Ажаб тошлар экан-да, одам кириб ололмайди»,— деб гоҳ жинғилни кавлаб, гоҳ тошга қараб,— «битгасини олсанг бир пуштинг еб ода қилолмайди»,— деб, шундай дарёнинг ёқасига — ёнбошига қаради. Қараса, ажаб суратли қиз, бир бағрига босиб турган бола-си ҳам бор, ўзини кўтариб туролмайди, бел бўғардан пастини лойқа билан қум босиб қолган. Бетида ниқоблари йиртилиб кетган. Шу ниқоби йиртилган жойдан жамолига қимматбаҳо тошлар ойнага қарагандай кўриниб турган. Буни кўриб у бобо кўзини ёшлаб, жинғилни, чўкични ерга ташлаб: «парими, жинми, кўзима кўринди», «ошпичоқ, қалампир»,— деб ён-ёғига тупуриб қоча берди.

Марғумон қўзғолмоққа ҳолати келмайди, бобога қараб, бир-икки оғиз сўз деб турибди:

Марди солли бобо, бундан кетмагин,
Қайт йўлингдан, мендан ҳазар этмагин.
Қўл солмоққа келмас менинг ҳолатим,
Қайтайин бўлмаса танда қувватим.
Бобом, сенга етсин йиғласам зорим,

Яхши бўлди менга тушди назаринг,
 Худой ўнглаб тушган бунда гузаринг.
 Келибсан, ҳолимдан хабар ол энди,
 Ота дейин, меҳрибоним, кел энди.
 Бу ётишим менинг ажаб аломат,
 Бу дарён Маскан қилди қиёмат,
 Очликдан қолмади танимда ҳолат.
 Меҳрибоним, отам, тутгин қўлимни,
 Сен эшитгин менинг айтган сўзимни.
 Тайсалладинг, менинг кўнглим бузилди,
 Қайтайин, йиғлайман, бағрим эзилди.
 Неча кун, неча тун бунда ётибман,
 Қайғу-ғамман мен ҳам қумда ётибман.
 Оч, ташна бўлдим тақдирим тортиб,
 Қўзғалмоққа йўқдир қувватим кетиб,
 Жоним бобо, меҳрибоним, кел энди,
 Келиб, бунда аҳволимни кўр энди,
 Меҳрибоним, қумдан очиб ол энди,
 Қизим дегин, тутгин менинг қўлимни,
 Қайғу -ғамда қолдим бунда хору зор,
 Келмасанг мендай шўр дунёдан ўтар.

Чол ана ундай¹ ерга қочиб бориб туриб эди. Бу сўз-
 ни эшитиб: «Одамдай гапиради, бу пари-жин эмас. Бу-
 ни очиб олайин, қизим қилиб уйга олиб борайин. Элда
 уйланаман деган одам жўп. Ўзи сулув нарса ёкан, бир
 уйланадиган одам олади»,— деди.

Қайтиб бориб, қумдан очиб олди. Марғумон ўзини
 ростлаб туриб, ўғлини бағрига босиб ўтирди. Ўтирган
 ҳамонда бир балиқ дарёдан келиб, Жаҳонгирни Мар-
 ғумоннинг қўлидан қоқиб олиб, оғзига солиб, ютиб олиб,
 дарён Масканга кетди. Ўғлидан айрилиб, Марғумон
 кўнгли бузилиб, бир-икки оғиз сўз айтиб турибди.

Қайта-қайта тушди менга аломат,
 Балиқнинг қорнида сақла саломат!
 Жаҳонгир кўзимни сенга топширдим.
 Қайтайин сўлганди, чаманда гулим,
 Қўлимдан учди-ку менинг булбулим,
 Кетгандир, қайтайин, у жону дилим,
 Балиқнинг қорнида Жаҳонгир улим;
 Жаҳонгир боламини сенга топширдим.
 Қўлимдан кетгандир асов қулушим,

¹ Шевада ҳанадай, анадай.

Бияман, тойимни сенга топширдим.
Йиғлаб қолдим бу жойда бўзлаб,
Туяман, бўтамни сенга топширдим...
Жаҳонгир боламни сенга топширдим!
Ўлганимча Жаҳонгирни қилиб ёд,
Боламни топширдим сенга омонат,
Паноҳ бериб, ўзинг сақла саломат,
Жаҳонгир боламни сенга топширдим!
Балиқнинг қорнида қўзи ўлмасин.
Ўзинг сақла, бунга тамаъ бўлмасин,
Қайтайин қўзимни сенга топширдим!
Бандаман-да, не иш келсин қўлимдан,
Умид узмай тирик кетган улимдан,
Жаҳонгир боламни сенга топширдим!

деб ҳалиги бобо билан бирга эргашиб, бобо қиз қилиб кулбаи макони — чайласига олиб бора берди. Мазгилга яқинлаб етди.

Қарғиши кўп Қоракампир қараса, бир қўлтиққина ўтинни кўтариб, бир қизни ияртиб келаётир чоли. Кампир олдига чиқиб, бу сўзни айтаётир:

Балад тоғнинг бошин чалгандир туман,
Қариганда хўп иш қипсан, беимон!
Шаллақини қайдан топиб келдинг, сан?
Э, имонсиз, сира қуруқ келмайсан!
Дайрабодда тўғри одам юрарми?
Бу бало, мегажин омон турарми?
Шаллақини қайдан топиб келдинг сан?
Қарисанг ҳам асли ёмон балосан,
Бузуқчилик деса тайин ўласан.
Сира омон келганинг йўқ у ёқдан!
Қирғизмайман, э, беимон, уйима,
Ҳаром-ҳариш бу бетима қарама!
Қайда борсанг боргин энди, бурилма!
Еш хотинман бўлгин, уйима келма!

Бу сўзни эшитиб, ўтинчи бобо хотинига:

Гапирмагин сен ундайин гумонни,
Гумон сўзга бой бермагин имонни;
Гумон сўзинг ҳар нарсадан ёмонди (р),
Қизим дедим мен ҳам келдим ияртиб,
Сўзлама, боламнинг кўнглин қавартиб!
Худони ўртага солдим, дўст тутиб,

Олиб келдим мазгилимга қизим деб,
 Носазо сўзларни сўзлаб турмагин,
 Муштипар-да, буни хафа қилмагин.
 Икковимиз ҳозир қизли бўлибмиз,
 Бирга-бирга бу мазгилга келибмиз,
 Қизим, деб бир меҳрибонлик қилибмиз.
 Фисқу фасод сўзни менга сўзлама!
 Шум фалак бошингга савдо солибди,
 Оғзинг югрук сенинг, савдонг ғолибди (р).
 Хаёлингга неча гаплар келибди.
 Уйинг бекор, бу хаёлни ташлагин,
 Хафа бўлма энди кўнглинг хушлагин.
 Жафо кўрган ширин жондир бу танда,
 Ўзингни ўзинг қила берма шарманда!
 Сўз сўйлайсан ерда ҳам йўқ осмонда.
 Тўтиё айлагин изини, тавоф,
 Бировнинг кўнглини олмоқ кўп савоб.

Бу сўзни айтди, кун кеч бўлди. Энди бир чайла, кул-
 бахонасида бари ётди. Марғумон кўрган кунлари эсига
 тушиб, уйқуси келмай ётди. Қарғиши кўп Қоракампир,
 бу, ияги тинмай ётир. Бу сира ҳам ухламайди. Тўнғил-
 лаб аввал оқшомдан то саҳаргачайин ҳам ияги тинмади.
 Утинчи чол бошини кўтариб:— Иягинг сингур, сира ёт-
 қизмадинг,— деб, кампирга тасалли бериб, бир сўз ай-
 тиб турган экан:

Менга тенсин эранларнинг назари,
 Сен бўлибсан жуда тилнинг озори.
 Эрта, билгин, Маъмурхоннинг бозори.
 Эрта барча халойиқлар келади,
 Қули, чўрисини бозор солади,
 Пулдор киши уни сайлаб олади,
 Унинг учун хафа бўлмагин кампир.
 Эрта мен бозорга олиб бораман,
 Қизимнинг қўлидан ушлаб тураман,
 Қул-чўрининг бозорига соламан,
 Қанча пулга буни сотиб келаман
 Қизни сотиб, ўзим пулдор бўламан;
 Нима десанг, шунда олиб бераман,
 Бу кулбани яхши обод қиламан.
 Менинг кўнглимдаги ишни билмайсан,
 Тилинг тортмай, ҳар турли бўп сўйлайсан.
 Қарисанг ҳам сен шумликни ўйлайсан.
 Худодан беҳабар, қўйгин, ётайик.

Айрилиқ ўтига бағри пораман,
Пулдорларга эртан сотиб келаман,
Чошқадан сўнг бу ишларни қиламан,
Сенинг кўнглингдаги ишни биламан.

Бу сўзни эшитиб, кампирга тасалли бўлиб, иягини тийиб, анча жим бўлди. «Утин сотиб, ўлиб юрган чол эрта анча пулга сотиб келса, неча кун еб ётамиз»,— деб, кампир тинчиб, кўзи уйқуга кетди. Марғумон боласи эсига тушиб, ухлагани йўқ, бу сўзларни эшитиб ётди. Булар дим бўлиб ухлаб қолгандан сўнг, Марғумон ўрнидан туриб, ҳожатини тилаб, йиғлаб, кўнглида бу сўзларни айтапти:

Эрисин, тоғларнинг қори эрисин,
Ер остинда душман тани чирисин,
Илойим тақдирим менинг қурисин.
Мени ҳайдаб бориб бозор солади,
Тақдирим кимларга тортиб қолади.
Шарманда бўп ўтар бўлдим дунёдан.
Дунё учун мени бозор солмасин,
Тақдирим душманга тушиб қолмасин.
Шуларнинг ҳожатин бер, парвардигор,
Мендай бебахт шарманда бўп юрмасин;
Қулу чўри бозорига солмасин.
Тақдирим ёмонга тушиб қолмасин.
Чечан банда гапни гапга улади:
Ҳам ўғлидан, ҳам ёридан айрилган,
Неча сўзни айтиб оқшом йиғлади.
Йиғлаганда нима илож қилади?
Чолу кампир бунда ухлаб қолади;
Шуларнинг ҳожатин мунглиғ тилади.

Бу сўзни айтиб, Марғумонни ҳам тонг олдида уйқу олиб қолди. Эрта-мертан чолу кампир турди. Қараса, ётган чайласининг бир ёғида икки хум тилла бўлиб, қайнаб ётибди. Юраги ёрилиб, шошиб қолди. Бурунсўнг бу тиллани кўрмаган кампирнинг ҳам димоғи чоғ бўлиб қолди, камбағал чолнинг ҳам.— Шу вақтгачайин ўтин сотиб ўлиб юрардик, энкайиб-тўнқайиб, чўпчалаб юрардик. Ҳаммага берган дунёдан бизга берган йўқ эди. Бу қизимиз хосиятли қиз экан, бунинг туфайлидан шунча дунё пайдо бўлди,— деди чол.

Чол бир тўрвани топиб олиб, чоқлаб бир пудчани солиб олди. «Ҳам тангага овуштираман, ҳам уйга хара-

жат қиламан»,— деб кўтариб жўнай берди. Марғумон айтди:— Ота, бозор борсангиз ҳар турли ипакдан бир беш қадоқ олиб келиб беринг; бекор ўтирганча мен уни тикиб ўтирайин,— деди.

— Хайр!— деб кетди. Чол бир жухудникига борди. Ҳамиша ўзи ўтин олиб келиб берар эди. Ўзи бой эди. Чол тиллани кўтариб бориб жухудга айтди:— Шунга танга қилмоққа кўтариб келдим. Бизга худо берди. Энди ўтинчиликни қилмаймиз.

Бой бир пуд тилласига бир пуд танга берди.

— Бир қизимиз чорак ипак буюриб эди; буни қандай қиламиз, экан?— деди.

— Э, у ҳам ўзимизда бор,— деб, чорак ипак ҳам берди. Чол у кунни жуда тетилиб, жуда корчандон бўлиб қолди. Пул кўп, ҳар нарса олиб келган; Қоракамбирнинг ҳам вақти хуш бўлди.

Эртасига пошшонинг бозорига чиқиб қанча уста, қанча ёғоч-тахта олди. Усталарни олиб келиб, яхши иморатлар солди. Марғумоннинг ўзига алоҳида бир том солиб берди. Бу ҳалиги ипаклардан қалпоқ тикиб ўтира берди. Энди чол ҳеч нимага зарур бўлмай бадавлат бўлиб қолди.

Маъмурхоннинг олдида Боймамат деган вазири бор эди, ёш кунидан бери сипоҳилик қиларди; фарзанди йўқ эди. «Энди қариб бораётибман, бор умрим сипоҳилик қиламан деб, дилозорлик билан ўтди. Бир нима берган кишининг ишини ўнглаб, сеники маъқул дедим. Бир нима бермаган кишининг ҳақ ишларини ноҳақ кўрсатдим. Энди сипоҳиликни қўйсам»,— деб Маъмурхондан жавоб олиб, пошшолик ишидан чиқиб, уйига келиб юрди. Энди беш-олти вақт ўтди. Бурунгидай пошшодан унум йўқ бўлган. Ейин деса давлат йўқ, кетмон чопайин деса, қуввати етмайди; ўроқ ўрайин деса, ёш вақтидан бери сипоҳилик билан юрган, сира ўнғайи келмайди. Энди ҳар нарсага ваҳарли бўлиб, нима қиларини билмай, уста Болтабой деган бир темирчи жўраси бор эди; шунда уста Болтабойнинг қошига борди. Уста Болтабойга айтди:— Биз сипоҳиликдан айрилиб, йиғиндан айрилган бахшидай бўлиб қолдик. Бир эри-хотин кунимиз ўтмайди. Энди менга бир қармоқ қилиб берсанг; энгил иш-да, мен балиқфурушлик қилсам.

— Хайр!— деб, уста Болтабой чорак пўлатдан бир қармоқ қилиб берди. Бир пудли темирдан бир қозиқ қилиб берди. Бир пуд ипакдан эшиб, арқон қилиб берди. Шунда Боймамат:— Болтабой дўстим, бизга анча хара-

жат қилдинг, энди биз сендан қанча қарзландик?— деди. Уста Болтабой айтди:— Дўстим, мендан олти юз танга қарздор бўлдинг.

— Балиқни кўп илинтирсам, қутуларман-да,— деб Боймамат дарёи Масканга қармоқ солмоқчи бўлиб кетди. Бориб дарёга қармоқ солди, ҳеч нарса илинмади. «Ўббо, баччағар, бу ҳам беҳуда, иш экан-да, оч қолдим»,— деб қайтиб келаётиб эди, Дайрабодда бир шилчиқ кўлда бир катта қурбақа ялп этиб тушди. «Ке, қуруқ кетгунча қурбақа бўлса ҳам олайин»,— деб қармоғининг учига қурбақани санчиб олди. «Энди бир дарёга солиб кўрайин»,— деб хаёл қилди. Қурбақа қармоқнинг учида. Дарёга солгандан кейин қармоқни рўпарой пастга қараб тортиб кета берди. Қармоқни аста кучаниб тортди, жуда оғир. Шундай сувнинг бетига чиқариб қаради, кўрди, қармоқ бир туядан катта балиқнинг оғзида... Бир пуд темирдан бўлган қозиқни нари ёққа қоқиб келди. Арқоннинг бир учи қозиқда, бир учи қармоқда. Шунда ўз кўнглида айтди: «Бу балиқ осонлик билан сувдан чиқмас. Агар бир тувласа, мени ҳам дарёга олиб кетар. Бунинг олдида менинг нима жоним бор. Нима бўлса эҳтиётимни қилайин. Алдаб дарёнинг лабига тортиб кўрайин». Аста-аста тортиб дарёнинг лабига етказди. Балиқнинг қорни ерга тегадигандай бўлиб эди, балиқ тувлаб олиб кетадиган кўринди. Шунда бу сўзни айтиб турибди:

Бу ҳайбатли балиқ экан зўрабор,
Бунунг билан бўлолмайман баробар,
Рустамнинг кучини бер, парвардигор.
Ўзинг бергин энди кучу қувватни,
Армон билан ўлдирма Боймаматни,
Бежо экан бу балиқнинг ҳайбати.
Сувдан чиқармоққа келмас дармоним,
Дарёга кетмасин бу ширин таним,
Ҳайбатидан ларза қилади жоним.
Омон-эсон қолиб кўрай роҳатим,
Ўзинг бергин қаҳрамонлик қувватин!
Бу сўзларни айтар эди Боймамат,
Бадани титрар, кўнгли аросат.
Бу балиқни олсам,— дейди,— саломат.
Аста-аста балиқни тортиб келади.
Арқонини қозиғига ўради;
Энди сувдан бу чиқариб олади.
Арқонни қозиққа маҳкам бўйлади,

«Энди олдим»,— деди шўрли ўйлади.
Сувдан чиқиб, энди балиқ тўвлади.
Тувлаганда нима илож қилади?!
Сувдан чиқса қолмас балиқ қуввати.

Боймамат энди балиқни четга чиқариб олди, димоғи чоғ бўлиб қолди. Ниҳоят катта балиқ экан, сувда ҳам чўтлаёлмай турган экан, далага чиққандан кейин кўрди. Боймамат айтди: «Келмаганда олти юз пуд келади. Шу билан уста Болтабойнинг пулидан ҳам қутуламан, энди балиқнинг қорнини ёрайин»,— деди. Шунда ўрнидан туриб, пичоғини олиб, қорнини пичоқ билан ёрди. Қорнини ёриб кўрса, ажаб суратли бир бачча, жамоллари балиқнинг ичини ёруғ қилиб турибди. Балиқнинг мойини оғзига солиб, эмиб, сўриб турибди. Боймамат бу баччани балиқнинг қорнидан олди. Кўрди, ўғил бола. Боймамат айтди: «Балиқнинг гўштини сўнгра ташиб оларман. Бу худо берган ўғилни уйга олиб бориб, хотинимга бориб, унинг ҳам вақтини ҳушлаб, сўнгра гўштини ташийин»,— деб болани кўтариб кетди.

Шу вақтгача фарзанд изин кўрмаган,
Фарзанд қандай бўлар, сира билмаган,
Вақти хуш бўп бораётир Боймамат.
Ҳайрон қолар буни кўрса бир неча,
Юрганига жангиради бу кўча.
У уйига етмай товуш қилади:
— Чиққин энди, уйдამисан, бойбича?!
Чиқиб кўргин сен ҳам жону дилингни,
Бу, худо ғойибдан берган улингни.
Сайёд бўлиб мен ҳам қармоқни солдим,
Бундан бир баҳайбат балиқни олдим,
Балиқнинг қорнида ўғлонни кўрдим,
Балиқ қолди; уйга олиб югурдим.
Суйиб олгин, худо берган ўғлингни!
Сўзлаган довуши уйига етди.
Боймаматнинг у хотини эшитди.
Жаҳон ғалва Боймамат овозасига,
Бақриб-чақриб, бойқиш кўчада.
Вақти хуш бўп етди дарвозасига.
Нима гап деб, бу хотини қаради,
Боймамат қўлида ўғил кўради.
Боймаматнинг довушидан билади:
Балиқнинг қорнидан топиб келади.
Боймаматдан энди суйиб олади.

— Неча вақт чўл эди кулба хонам,— деб,
 Балиқ ичра пайдо бўлган болам,— деб,
 Бўйингдан айлансин мендай энанг,— деб,—
 Худо берган жону дилим қилайин,
 Узимнинг фарзандим, дейин, юрайин.
 Ўғлин бериб, қайтди энди Боймамат.
 Эшитингиз ғамли қулнинг додини,
 Эрмак қилиб кўтаради, қўймайди,
 Ўғлим, дейди Боймаматнинг хотини.
 Вақти хуш бўп қолди бундай мазгилда;
 Бефарзанд бўп юриб эди бу элда,
 «Болам» деб ўғлига айланиб ётди,
 Хотиннинг ҳам юрагидан чер кетди.
 Катта балиқ ушлаб Маскан дарёдан
 Гўштини Боймамат ташиб ётди.
 Гўшти айтганидан зиёд келибди,
 Қариганда балиқпуруш бўлибди.
 Балиқни сотди-да, бу, пуллаб олди;
 Уста Болтабойдан тоза қутулди.
 Қанча нарса ўзига ортиб қолди.
 Балиқпурушликни касб қилиб олди,
 Бориб-бориб Боймамат ҳам бой бўлди.
 Балиқпурушликдан энди тўйинди,
 Илгариги юришлари қийинди.

Шундай қилиб, Боймамат димоғи чоғ бўлиб, ўзи тўйиниб, ўғлига тўй-томоша қилди. Тўй-томоша қилиб, оқшом вақти хушлигимизда бу ўғилнинг отини қўймаб-миз. Бунинг отини ўйлашиб қўяйлик», деди. Шунда эрихотин ўйлашиб, «ғойибдан пайдо бўлган бола, буни бизга берган, ҳар қандай пата-сата от қўя бермайин. Бу Боймаматнинг боласи дегандай от қўяйик»,— деб хотини билан ўйлашди. Шунда Боймамат бу сўзни айтиб турган экан:

Қариганда худойим берди давлат,
 Эй, бойбича, менга бергин маслаҳат,
 Сендан савол сўраб турур Боймамат,
 Жаҳонгирхон қўйсақ қандай бўлади?
 Балиқнинг ичида турганди омон,
 Бу ўғлонга назар солган яратган,
 Беназарлар ҳал бўп кетади унда,
 Жаҳонгирхон қўйсақ ўғил отини.
 Худо бериб, бизга бўлди шундай ул,
 Чаманда сайрайди, қарасам, булбул,
 Менинг кўнглимдаги бор сўзларим шул.

Жаҳонгирхон қўйсақ ўғил отини.
Тангрим энди бизга бўлган меҳрибон,
Юракдан кетганди ҳар турли армон.
Подшоҳ бўлсин юртга бу Жаҳонгирхон!
Жаҳонгирхон қўйдик ўғил отини!

Боймаматнинг бу гапи хотинига ҳам маъқул тушди. Орадан бир-икки йил ўтди. Жаҳонгирхон кўчада соққа ўйнаб юрибди. Соққа ўйнаб юриб, бола-да, талашиб, бировнинг бир эчки боқиб юрадиган кал ўғлини уриб ташлади. Бола «Боймаматнинг ўғли урди»,— деб уйига йиғлаб борди. Дингиллоғич байталдай бир шанғи энаси бор эди, кўчага чиқиб, Жаҳонгирхонни кўриб, бу сўзни айтиб келаётир:

Сен, жувонмарг, эшит менинг тилимни,
Нега сен йиғлатдинг менинг улимни?
Нега урдинг эчкибоқар калимни?
Сендек одам билиб юргин йўлингни!
Аслингни сўрасанг бетайин келган,
Отанг йўқ, сен қайси ўйнашдан бўлган,
Дайрабоддан сени топиб опкелган,
Нега урдинг эчкибоқар ўғлимни?
Аччиғланиб сенга қараб боқарман,
Қозикдайн сени ерга қоқарман.
Боймамат ҳурмати, сийлаб турайн,
Бундан булай теккин қани, кўрайин,
Э жувонмарг, билганимдай қилайн.
Қараб туриб сен ҳам мени биласан,
Эчкибоқар калга тегсанг ўласан!

Бу сўзни эшитиб, Жаҳонгирхон уйига қайтиб келди. Хафа бўлиб борди. Отаси билан энаси:— Уғлим, нимага хафа бўлдинг?— деди.— Мени одамлар қайси бир ўйнашдан бўлган, Дайрабодда қолган, деб айтади,— деди.

Унда Боймамат, энаси:— Номаъқул айтади; беҳуда болаларни урма-да, ўғлим,— деб қўйди.

Эртанига Маъмурхон подшо ўтириб, қошидаги амалдорларига айтди:— Бизим давлатимиздан Боймамат чиқиб кетди. Боймаматнинг ўғли йўқми, келиб бизнинг давлатимизда отасининг ўрнида турса?

Унда ўтирган одамлар айтди:— Боймаматга худо берган. Уғли ҳам бор, балиқпурушликдан бой бўлди.

Бу сўзни эшитиб подшо:— Келиб отасининг ўрнида турсин,— деб ўғлини чақиртди.

Шунда Боймамат, хотини — иккови. боладан айрилгиси келмайди. «Подшоҳлик болани олиб қўймасин», — деб устидаги яхши кийимларини чечиб олиб, жандажунда ёмон кийимлар кийгизди. «Подшога жуда ёмон кўринсин», деб юзига қоракуя суртиб ташлади. Қелган одам эргаштириб кетди. Подшонинг давлатхонасига олиб борди. Подшоси кўриб: «Э, Боймаматнинг ўғли дейдигандай эмас экан», — деб назарига олмади. Подшонинг Анор кампир деган бир айёри бор эди. Бу айёрининг икки қудуғи бор эди. Бир қудуғини заҳар қудуқ, дер эди, бировни бол қудуқ, дер эди. Яхши кўрган одамини бол қудуғига соларди, ёмон кўрган одамини заҳар қудуғига солиб, ўлдириб юборарди. Болани подшонинг назари олмагандан кейин кампир Маъмурхонга айтди: Бу болани менга берсангиз. Шунда болани кампирга топширди. Кампир олиб кетди. Бир нечалар айтди: — Бу кампир бу болани ўлдириб юборади.

У кампир айёрлик билан: «бу боланинг жасади афтига ўхшамайди, буни одамдай қилиб, чиқариб бир кўрайин», деб бол қудуғига солди, Шунда Жаҳонгирхон қадимги ҳуснига келиб қудуқдан чиқди. Кампир яхши кийимлар кийгизиб подшосининг қошига ияртиб борди. — Энди кўринг, отасининг ўрнида турсин, — деб подшосига гапирди. Шунда Жаҳонгирхонга қараб подшо бир-икки оғиз сўз сўзлаб турган экан:

Мен бўламан бу шаҳарнинг султони,
 Сўзим эшит, Боймаматнинг ўғлони,
 Бу сўзларни айтар мендайин хони,
 Дунёда кўп подшоликнинг даврони.
 Отангни ўрнини бердим мен сенга,
 Шунда тургин Боймаматнинг ўғлони.
 Билмаганинг билганлардан сўрайсан,
 Кўрмаганинг кўрганлардан кўрасан,
 Боймаматдай хонга хизмат қиласан,
 Отангнинг жойига эга бўласан,
 Шу ўринда Боймаматнинг ўғлони.
 Подшолик давлатда хафа бўлмагин,
 Ешлик қилиб ҳаётингни бўлмагин,
 Боймаматнинг ўғли, яхши бўласан,
 Яхшилик кўр, ёмонликни кўрмагин.
 Подшоликда юрсанг сенинг давлатинг,
 Қун-кундан мартаба топар қувватинг,
 Бошдан кетар жами кўрган кулфатинг,
 Беклар билан бўлар сенинг суҳбатинг.

Бир ишни билмасанг, маҳрам билдирар,
Еш экансан, хафа қилмай кулдирар,
Сенга айтган насиҳатим шу бўлар.
Менга хизмат қилиб инъом оласан,
Юра берсанг катта одам бўласан,
Ёшинг етса, ишни удда қиласан,
Бир шаҳарга қўрғонбеги бўласан,
Мамлакатни сен ҳам сўраб юрасан.
Еш вақтингдан энди бўлгин хизматкор,
Ешман деб ўйлама беҳуда ўйни,
Бекляк обод қилар бу мазгил жойни;
Кўп одамлар бу ерга етолмайди,
Етмак тугул, давлатимни кўрмайди.

Бу сўзни эшитиб, Маъмурхонга қараб, Жаҳонгирхон
бир сўз деб турган экан:

Олмадайн сўлган гулдай тарзим бор,
Еш ўғлонман, сенга айтар арзим бор,
Еш баччага катта давлат на даркор.
Тургин деб сен менга бўлсанг интизор,
Бу сўзимни шоҳим билгин мухтасар.
Беш юз бола менга ҳамроҳ айлагин,
Ҳар ким кўрган вақтда кўнгли тўлсин.
Беш юзи ҳам яна бир ёшда бўлсин,
Кийган кийимлари бир рангда турсин.
Айтганимни қилиб ҳамроҳ айлагин,
Пиёда юрмасин ҳам отли бўлсин,
Ранг-баранг отлари бир тусли келсин,
Шундай ўғлонлардан ҳамроҳ айлагин.
Маъмурхон дер сени, давлатинг катта,
Сўрасанг топилар ҳар бир элатда,
Ўзимдай ёш бўлсин билгин, албатта,
Айтганимни топиб ҳамроҳ айлагин.
Беш юзимиз минсак бир тусли отни,
Ҳаммамиз бойласак ханжар пўлатни,
Беш юзига мени сардор айлагин.
Ўзга давлатингман кўп ишим йўқди (р),
Кўнгилга келгани энди шу бўпти.
Ўйласанг шу бўлар баччанинг бопти.
Эл оралаб қанча сипоҳи кетди.
Юрибди ҳар кимнинг боласин сўраб,
Ёшини сўрайди тарзига қараб.

Жаҳонгирхон шу вақтларда етти ёшига кирган... Си-
поҳлар элни оралаб, болаларни кўриб келбати келса,

ёши еттида бўлса, айириб олиб юрибди. Одамлар «Маъмурхон болаларни териб олиб, бир бало қиладиган бўлди»,— деб қўрқиб, боласи еттида бўлса тўққизда деб юришибди. Нима бўлса, подшолик-да, сўроқлаб, еттига кирган боладан беш юз бола топтирди. Буларга Жаҳонгирхонни сардор қилиб, барига бир тусли кийим кийгазди, қилични ҳам белига бирдай қилиб бойлади; минган оти ҳам бир тусли. Агар биттасиники кўк бўлса, барининг мингани кўк; биттасининг мингани саман бўлса, ҳаммасиники саман. Шундай қилиб, подшолик парвариш қилиб юрди.

Бир куни беш юз болани эргаштириб, Жаҳонгирхон,— бир саҳроларни томоша қилиб келайик,— деб шаҳардан чиқиб кетди.

Жаҳонгирхон бўлган барига сардор,
Олдида бир ўзи отин ўйнатар,
Беш юз бола саф-саф бўлиб йўл тортар,
Ҳаммасин мингани бир тусли тулпор.
Томошани кўриб йўлда одамлар,
Буларга қарайди баққол, косиблар,
Юришдан одам олади баҳар!¹
Бу шаҳардан чўлга чиқди болалар.
Ўз бошига юриб кўнглин хушлади,
Томоша қилади тоғу тошларди,
Оти қувиб олар учар қушларди,
Болаларнинг шуйтиб вақтин хушлади.
Узун-узун ҳар даланинг саласи,
От чопмоққа хўп қоимдир даласи,
Тоққа чиқиб, машқ қил ўйнаб юрибди,
Маъмурхоннинг инъом берган боласи;
Жаҳонгирхон болаларнинг тўраси.
Шундай қилиб тоғда вақтини хушлар,
Минган оти қамчи урса анғишлар,
От жilовин қўйса кийикни ушлар.
Намойишга карнай-сурнай қўяди.
Буларни кўрганнинг кўзи тўяди,
Тоғда меҳмон бўлиб, чашма бошида,
Ушлаган кийигин бўлар сўяди.
Эртан кетиб, кечга қайтиб келади.
Ҳамма кўриб, бунга ҳайрон қолади.

Кунда буларнинг иши юриши. Буларнинг иш билан иши йўқ. Кийимга, отга зарур эмас. (Мол) дунёга ҳам

¹ Баҳра.

зарур эмас. Кечга келиб еганини еб, ичганини ичиб, подшоликда ётади. Чошка — тушларда подшоликнинг чулан овқатини еб, бир кун тоққа, гоҳ кунлари чўлга, гоҳ кунлари кўлга боради. Буларнинг юришини ҳам Маъмур подшо билмайди. Булар ўзи қаёққа чиқса, қўрғонларни югуриб олишни, уруш ишини ҳар кун машқ қилиб юради.

Шунда булар бир куни элдан чиқиб бораётиб эди, бияги ўтинчи чолнинг хотини бир қалпоқни кўлга ушлаб турибди. Болаларнинг олдида келаётиб Жаҳонгирхон сўради:— Қалпоғингни бергин, кўрайин,— деди. Кампир айтди:— Бермайман, баринг отли бола экансан, олиб қочиб кетасан.

Жаҳонгирхон кампирга бир сўз айтиб турган экан:

Жоним момо, сенга айтар арзим бор,
Неча алвон сенга айтар сўзим бор,
Опқочасан деган хаёлинг бекор.
Бери олгин, қалпоғингни кўрайин,
Уқиб билай қалпоғингнинг хатини,
Хатда кўрдим Гўрўғлининг отини,
Берман олгин, жоним момо, кўрайин,
Уқиб билай тиккан кишининг отини.
Ғам билан сарғайган гулдайн дийдор,
Бир нечалар юрар йўлдан беҳабар,
Қабатингда турган беш юз болалар,
Менинг ўзим беш юз одамга сардор,
Мени лодон билма сендай муштипар.
Қалпоғингни кўриб кўнглим бузилди,
Хатга қараб менинг бағрим эзилди.
Уқиб кўрай Гўрўғлининг зотини,
Бир кўрайин қалпоғингнинг хатини.
Моможон, бундайин лодон бўлмагин,
Бола, деб, бизларни номард билмагин,
Опқочар қалпоқни деб ҳадик олмагин.
Мен бошима бирор кийиб кўраман,
Қандай баҳо қўйсанг, момо, оламан,
Қалпоғингнинг харидори бўламан.
Ким тиккан, ўзингдан сўраб тураман?

Шунда момоси — бияги қарғиши кўп Қоракампир: — Ким тикади, мен ўзим тикаман! Бир йилда бир қалпоқ тикиб чиқаман, минг тангага сотаман. Тағи бир қалпоқ тикиб чиққанча овқат қилиб ётаман,— деди.

Жаҳонгирхон бу сўзни кампирдан эшитиб, бир-икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Жоним момо, тил борингда сўйладинг,
 Эсинг йўқдир, кўп шумликни ўйладинг,
 Рост турганда, ёлғон гапни сўйладинг,
 Уз жонингга жабр қилиб қийнадинг.
 Қалпоқ тикар келмас сенинг қўлингдан...
 Момо, биздан минг тангани оласан,
 Ундан кейин сўзима жавоб берасан.
 Қаҳр этсам қиларман, момо, ишингни,
 Ёлғон айтсанг, мен кесарман бошингни.
 Бир куни ёқангдан тутади ўлим,
 Агар ўлсанг қора ердир мазгилинг.
 Қалпоққа ёпишмас сира ҳам қўлинг,
 Шу шаҳарда ҳозир қарайман элинг.
 Сўзинг ёлғон чиқса, қилай ишингни,
 Мазгилингни қараб, мен ҳам топарман,
 Жойингда қалпоқни тиккан кишингни.
 Жоним момо, мени йўлдан урмагин,
 Хаёлим қочириб, ночор қилмагин,
 Тўппингни бер, мени бола билмагин.

Бу сўзни эшитиб, кампир Жаҳонгирхонга қараб бир
 сўз айтиб турган экан:

Минг тангани аввал берсанг қўлима,
 Сўнгра қулоқ солсам айтган ҳолингга.
 Қалпоқни берарман сўнгра шаънингга.
 Мен билмайман, бу шаҳарда тўрасан,
 Аввал, болам, минг тангани берасан,
 Пул бермасанг, болам, қайдан кўрасан?
 Узим ўлмай, мен бермасан қўлингга,
 Пул бермасанг, кета бергин йўлингга.
 Сўз сўйладим, болам, сенинг шаънингга.
 Аввал мингни менга бермоғинг даркор,
 Сўнгра қалпоқни берай қўлингга.
 Нима қилсанг, ўзингдадир ихтиёр.
 Мен кетарман энди мазгилга қайтиб,
 Олмагин қалпоқни қўлимдан тортиб,
 Кўнглимда боримни бу сенга айтиб,
 Ранги-рўйим энди сенга сарғайди.
 Болаларинг турур гирдингни тутиб,
 Кўп сўйладим, болам, ақлим кетиб.

Бу сўзни кампирдан эшитиб Жаҳонгирхон:— Эй, мо-
 мо, бадфеъл одам экансан-да,— деди. Ёнидан минг тан-
 гани чиқариб берди. Боши момога: «Минг тангадан кам-

га сотма!»— деб Марғумон тайинлаган эди. Айтган мингига сотди. Шунда Жаҳонгир қалпоқнинг хатини ўқиб кўрапти: «Буни Марғумон тиккан, Оқтошда Маҳмуд подшонинг қизи. Гўрўглининг авлоди, Авазхоннинг фарзанди Нуралихон билан бирга бўлиб, дарён Масканда фарқ бўлиб, Нуралихондан жудо бўлган. Жаҳонгир ўғлини балиқ ютган! Марғумон ўтинчи бобоникида жой тутиб, қалпоқ тикиб сотган».

Жаҳонгирхон бу қалпоқни хатини ўқиб кўрганда, энасини кўргандай меҳри тоблаб, бошига кийиб кўрди, лоп-лойиқ келди. Шунда кампирга қараб, бир-икки оғиз сўз сўйлаб турган экан:

Қалпоқ олиб менинг бағрим эзилди,
Момо, мени мазгилингга бошлагин.
Кўзда ёшим жалағи бўп тизилди,
Мендайн болангнинг кўнгли бузилди;
Бориб кўрай мазгилингга қизингди.
Яна ҳам бир кўрсам уларни омон,
Қизингнинг отидир, момо, Марғумон,
Жур, мени уйингга бошла, моможон.
Унга қурбон мендай ўғлингнинг жони,
Отасини билсанг Оқтошнинг хони,
Сенинг жойин бўпти турган макони,
Мазгилингга мени бошла, моможон.
Бирга-бирга мазгилингга борайин,
У санам энамдир, бориб кўрайин.
Менинг учун қанча азоблар тортган,
Неча вақтлар йиғлаб авқоти ўтган.
Хеч ким ҳолин билмай бўлган саргардон,
Жур, энди жойингга бошла, моможон.

Бу сўзни эшитиб кампир айтди: «Бир жодугарга йўлиқдим. Узи шу элнинг боласига ўхшайди, гапирган гапидан кашмириларнинг авлоди. Мен бунга айтганим йўқ; кашмири — айёр бўлмаса, бу қаёқдан билади. Энди бундан қутулмоғим мушкул; қандай бўлса, буни эргаштириб олиб борайин, нима муддао экан, билайин»,— деб Жаҳонгирхонга қараб кампир бир-икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Жодугарлик билан, болам, сўйладинг,
Дам бериб момонгни мунча қийнадинг?
Мазгилима сени олиб борайин,
Нимиш қилсанг қилгин, энди кўрайин.

Алам тортгандайин сўйлаб турасан,
 Уйдаги қизимни қайдан биласан?
 Авлоди-аждодин қайдан биласан?
 Сўзингни эшитдим ақлим шошиб,
 Бошлаб кетай сени, олдингга тушиб,
 Бориб кўргин мазгилима етишиб.
 Жойимни кўрмасанг кўнглингга армон,
 Сени бирга бошлаб борай, боламжон.
 Жур, манзилга сени олиб борайин,
 Мазгилима элтиб, меҳмон қилайин,
 Бирор кеча хизматингда турайин,
 Нима ҳикмат борин, болам билайин.
 Хафа бўлма, момонг вақтингни хушлаб,
 Жойима элтайин мен сени бошлаб,
 Уғлим бўлиб ётгин унда ёнбошлаб.
 Жур, мазгилга бирга олиб борайин.

Момосидан бу сўзни эшитиб, Жаҳонгирхон бирга юрган беш юз болага жавоб берди. Улар ётоқ жойи — Маъмурхоннинг давлатхонасига қараб кетди. Буларни жойига жўнатиб, Жаҳонгирхон кампир билан бирга мазгилига қараб бораяпти.

Марғумон: «Бу энам ҳаяллаб кетди; ё қалпоғини олдирдими, бировнинг кўлига тушиб қолдими; келар мўлжалидан ўтди. Кун бўлса кечга тортиб қолибди, нима гап бўлди, энам келмади?» — деб қараб турибди. Болохона мазгил жой, энасининг йўлига қараб туриб эди, энаси бир бачча билан бирга келаяпти. Остида яхши оти, белида қилич-пўлати, бир сипоҳига келади келбати. Яқинлаб келди. Шунда қаради. Жаҳонгирхонга ўхшайди. Марғумон боласига бир-икки оғиз сўз айтиб турибди:

Парваришкардаи жону танам-а,
 Юрагимда кетган доғи алам-а,
 Бу кўрганим ўнгимми ё тушимми,
 Жудо бўлган Жаҳонгирдай боламми?
 Жонимга қасд этган дарёи офат,
 Балиқ ютиб, қилиб эди қиёмат.
 Эгам сақлаб, яна қилдими раҳмат,
 Балиқнинг қорнидан чиққан саломат.
 Балиқ ютган Жаҳонгирхон боламми?
 Бу жонима қанча солди зулмни,
 Балиқ ютган Жаҳонгирхон улимни,
 Омон-эсон кўрдим, жони-дилимни.
 Шундай бўлди менга тангридан фармон,
 Елғиз бошим бу ерларда саргардон,

Кўрар кўзим, жоним болам, бормисан?
 Сени балиқ ютди, бўлдим интизор,
 Неча кунлар қолдим қумда хору зор,
 Азиз бошим шундай бўлди дарбадар,
 Меҳрибоним, жоним болам, бормисан?
 Фалак титрар Марғумон нолишига,
 Еқаси ҳўл бўлди кўзда ёшига,
 Йиғлаб борди Жаҳонгирнинг қошига.
 Жаҳонгирхон хаста кўзин ёшлади,
 Энасини кўриб отдан ташлади.
 — Балиқнинг ичидан чиққанман омон,
 Омон-эсон кўрдим, сени энажон,
 Юрагимдан кетди менинг бу армон.
 — Балиқнинг ичидан чиқдинг саломат,
 Дарёи Масканда бизга қиёмат,
 Қиёматда кўрдик қанча аросат.
 Кўтарилди яна бошимдан ғурбат,
 Адашган кўзимни кўрдим саломат.
 Қулоч ёйиб келиб бунинг қошига,
 Болам,— деди, босди энди тўшига,
 Чолу кампир ҳайрон қолар ишига.

Жаҳонгирхон энаси билан топишиб, кўришиб, бошдан ўтган кулфатни иккови бир-бирига гапириб ётди. Эрта-мертан тонг отди. Бояги эргаштириб юрган болалари келар деб, йўлга қараб, у кун билан ўтди. Жаҳонгир эртасига ҳам ётди. Болалар отланиб, Жаҳонгирхонни сўраб борди.

Марғумон кўриб, «Уғлининг дўстлари»,— деб ҳаммаси билан кўришиб, сўрашди.

Жаҳонгирхон айтди:— Эна, менинг отам борми, йўқми?

Марғумон айтди:— Илгари бор эди отанг, бу вақтлар йўқ бўлиб кетган. Отанг дарёи Масканга ғарқ бўлиб, балиқларга емиш бўлиб, бу дунёдан ўтган.

Жаҳонгирхон айтди:— Агар отам ўлмади шу дунёда бўлса, нечаларга кирар эди?

Марғумон айтди:— Мени излаб Оқтошга борганда, отанг ўн беш ёшда эди. Ундан бери муддат ўн йил ўтди. Агар ўлмаса,— деди,— йигирма беш, йигирма тўртга кириб, соқол-мурти чиқиб қоларди.

— Отамнинг нима белгиси бор эди?

— Отангнинг белгиси шу: Ғирот деган бир қора-кўк оти бор эди. Лекин у отда хосият бу экан: сувори мин-

ганда, аста-аста юрса, ўн кунда олти ойчалик йўлни олар экан.

Жаҳонгирхоннинг кўнглига келди: «Тошмозорни айланиб отини етаклаб, бир жинни киши юради, Визлар тоғларга, кўлларга чиқиб, ўйнаб, томоша қилиб қайтганда, йўлимизнинг устида кўрамиз»,— деб болалар билан отланиб, чиқиб кетди. Жўраларини ўтказиб юбориб, Тошмозорга бурилиб, бояги ўзини кўриб юрган одам қошига бориб, отига, ўзининг сиёсатига қаради. Келбати энаси айтганга келади. Соқол-мурти тоб бериб янги чиқибди. Ҳарна чиққани оқариб қолибди. «Куйикнинг жабридан оқарган. Қанча бўлса шунча азобни кўрган. Шу отам бўлади-да»,— деб отасига қараб Жаҳонгирхон бу икки оғиз сўзни айтиб турган экан:

Меҳрибоним, қулоқ солгин сўзима,
Ўз ҳолингга ёш келади кўзингга,
Авлодингда жиннизоданг бормиди?
Кўп йиғлайсан, ҳеч келмайсан ўзингга.
Қайси элдан, қайси юртдан бўласан,
Тош-ғишт билан кунда ўзинг урасан,
Сен ўзингни жинни қилиб юрасан.
Жиннига келмайди сенинг келбатинг,
Бир тулпорга ўхшар араби отинг,
Қаерларда ўйнаб-ўсган авлодинг?
Авлодингда жиннизоданг бормиди?
Менга баён айла исми зотингни,
Нима дейди ўйнаб-ўсган юртингни?
Мен билайин у кўрган кулфатингни,
Қандай жинни дейди сенинг отингни?
Авлодингда жиннизоданг бормиди?
Сўзимни кўнглингга оғир олмагин,
Беҳуда сен оғир-енгил бўлмагин,
Жиннилик сўзингдан сўзлаб турмагин.
Сени кўриб кетди жонимдан дармон,
Шундай бўлган сенга у ҳақдин фармон,
Наслингни сўраган мендайн ўғлон,
Авлодингдан хабар бергин, мард ўғлон.
Бир тухмингда жиннизоданг бормиди?
Деву жинлар сенга асар қилдими,
Ёк сенинг меҳрибонинг ўлдими,
Пари тегиб сени жинни қилдими?
Мен сўрайман сендан ўтган кулфатинг,
Тошмозорда ўлган киши улфатинг,
Ўликларман бўлар сенинг суҳбатинг!

Тарзинг кўрсам Рустамча бор ғайратинг,
Осмонга учгудай бу минган отинг.
Юришингни кўрсам қолмас тоқатим,
Қаерларда, хабар бергин элатинг,
Мен билайин бошдан ўтган кулфатинг.

Нуралихон бу қандай бола эканин билмайди, Жаҳонгирни, Марғумонни дарёи Масканда ғарқ бўлиб, балиқлар ютиб кетган, деб юрган. Марғумон ҳам Нуралихонни оти билан Маскан дарёда йўқ бўлиб кетган, деб юрган. Жаҳонгирхон энасининг сўзидан билиб, гумон қилиб сўраб турган.

Жаҳонгирхонга қараб, Нуралихон бир-икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Бир лодон боласан, қолма йўлингдан,
Кетгин, хабар олма менинг ҳолимдан.
Куйиб-ўртанганин нима биласан,
Беҳуда гапириб нима қиласан?
Бу бошимни гаранг қилиб айланма,
Кетгин, бачча, бунда йўлингдан қолма,
Меҳрибон бўп менинг ҳолим сўрама!
Гапириб менда ё ишинг борми?
Мозорда юраман мен ўз йўлима,
Тулки-шақал кулар бу аҳволима,
Ёш баччасан, нега келдинг ёнима?
Турмагин, кета бер, мазгил, элингга!
Оҳ урсам тутуним осмонга бориб,
Айрилиқ савдоси жуда ҳам ғолиб,
Тириклай жонимни ўтларга солиб.
Кетгин, бола, бу қошимда турмагин.
Ёш боласан, сен қаёқдан келасан,
Айтганда, аҳволим нима биласан?!
Гап эшитгин мендай ночор тилидан,
Бир гапман чиққанман Чамбил элидан,
Қўнглим очилмади душман қўлидан.
У менинг душманним дарёи Маскан,
Жудо қилган ҳам ўғлимдан, ёримдан.
Тозмозорда мен қолибман саргардон,
Отим Нуралидир, отам Авазхон.
Ўз ҳолима юрдим бунда дод этиб,
Йиғлайман худога кўксимни йиртиб,
Ёрим билан мен ўғлимни йўқотиб,
Қолдим ўликларман суҳбатим тутиб,

Улик эмас, ҳозир юрган тириман¹,
Уйлаб турсам ўлганларнинг бириман.
Ҳар кунда йиғлайман хаёлим кетиб,
Айрилиққа куйиб кетдим, қон ютиб,
Ёрим билан ўғлим дунёдан ўтиб,
Ишқ ўтига жинни қилди-к бўзлатиб.

Бу сўзни Жаҳонгирхон эшитиб, отасига дуч бўлиб,
отаси эканини билиб, ўпкаси тўлиб, гоҳ кўнгли бузилса,
гоҳ вақти хуш бўлиб, бу ҳам бир-икки оғиз сўз айтиб
турибди:

Баланд тоғнинг бошин чалган тумандир,
Ғамли кулнинг иши мудом ёмондир.
Сен йиғладинг, менинг кўнглим бузилди,
Сенинг ёринг билан ўғлинг омондир.
Улар ҳам дарёда кўргандир кулфат,
Балиқнинг қорнидан чиққан саломат.
Ўлмаса дунёга келган, омондир,
Энадан айирган бизни Маскандир.
Энам, дедим, кўрдим Марғумонжонни.
Неча кун балиқнинг ичида турдим,
Балиқнинг қорнидан мен омон қолдим.
Балиқчи чангига у балиқ тушди,
Боймамат балиқни ушлади, ёрди,
Мени мазгилига ҳам олиб борди.
Эру хотин мени парвариш қилиб,
Фарзанди йўқ экан, ул² қилиб олди.
Ундан, бир кун Маъмур подшо қақирди,
Подшонинг қошига мени юборди,
Анор айёр менга яхшилик қилди;
Элтиб мени бол қудуғига солди.
Одамдай қип Маъмурхонга келтирди,
Маъмурхон ҳам оту сарполар берди.
Танимадинг ўғлинг Жаҳонгирхонни,
Хафа бўлма, яна ишинг янгирди.
Жаҳонгирхон ўғлинг сўроқлаб келди.
Маъмур подшо бўлиб бизга меҳрибон
Ёв-яроқ, бизга анжомлар берган.
Беш юз бола менинг ҳамроҳим бўлган,
Ҳаммаси бедовни ўйнатиб минган.
Бошингдан кулфатинг кетди, меҳрибон,
Бу шаҳарда бордир энам Марғумон.

¹ Тирикман.

² ўғил.

Бу сўзни эшитиб, Нуралихон бу гапларга ишонмади. «Биров тўқиб гапирса, бу бола келиб мени аҳмоқ қилиб гапириб ётгандир. Омон-эсон бўлса, ҳеч ердан қулоғимга тегмасмиди?»— деб, бу баччага қараб икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Давлатингдан атлас-кимхоб кийдирма,
Ярамни янгиртиб мени куйдирма.
Сабил бўлди ўйнаб-ўсган кирдорим,
Ҳозир менга ҳамроҳ бўлган тулпорим,
Дарёда ғарқ бўлиб ўлгандир ёрим,
Ёнбошимда йўқдир ёри дигарим,
Жаҳонгирхон ўғлим эди шунқорим.
Урушда дафъ эдим қанча кишига,
Маскан дарё қайғу солди бошимга,
Ўғлингман, деб, бир бола келди қошима,
Ўғлим бўлса кирарди энди етти ёшина.
Йиғлай-йиғлай кўздан кетди, билгин, нур,
Ўғлимнинг отидир, билсанг, Жаҳонгир,
Қайтадан дунёга булар келдими?
Йўқ бўлган одамни бунёд қилдими,
Жаҳонгирни яна худо бердими?
Ё бир бола мени аҳмоқ қилдими?
Эгам раҳм айласин кўзда ёшима,
Ўғлингман деб келди менинг қошима,
Ўғлим бўлсанг бир белингни сўрайман.

Бу сўзни эшитиб: «Шунда бошқа қандай белги бор бизда»,— деб, Марғумон тикиб берган, минг тангага олган қалпоқ бошида эди, чиқариб Нуралихоннинг қўлига берди. Нурали қалпоққа қараб турди. Кўрса, Марғумон тиккан, бошда Оқтошда кўрган роҳатини, дарён Масканда кўрган кулфатини, балиқ ютган Жаҳонгир фарзандини, Гўрўғлининг авлод-зотини, Авазнинг ўғли Нуралихон бекзотини — ҳаммасини хатга солиб, катта қилиб битибди. Тикса ҳам хати белгили турган. Энди Нуралихон бу қалпоқни кўриб, ўзининг ўғли эканини билиб, шунда Жаҳонгирхонга қараб бир-икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Бедов миниб келдинг бунда юз алвон,
Билмай гумон қилдим сени бу замон,
Қалпоғингни кўриб билганман, омон.
«Болам» деб бағрига босиб бу замон:
Энанг билан қанча жафолар кўрган,

Отанг билмай, ёнган ўтларда қолган,
Бошлари ганг бўлиб, саргардон юрган,
Йиғлай-йиғлай хаста умрин ўтқарган.
Кўрар кўзим, жоним болам бормисан?
Балиқнинг ичида, кўзим, қолибсан,
Қайта бошдан бу дунёга келибсан,
Қайтадан иморат қилган кўзимсан.
Бу сўзларни айтди энди Нурали,
«Болам» деди, йиғлаб кўп ақли шошди,
Жаҳонгирман кучоқлашиб кўришди.
Отасини олиб бу Тошмозордан,
Жаҳонгирхон шундайин йўлга тушди,
Дунёга келгандай Ғиротни минди.
Жаҳонгирхон билан энди боради.

Энасининг турган жойига яяртиб борди, Жаҳонгир-
хон энасини чақирди:

Белима бойлаган заррин пўтам, деб,
Тангрим кечиргайда қилган хатом, деб,
Мана, эна, чиқиб кўргин, отам!— деб.
Бу сўзини эшитиб ойим Марғумон,
Зина билан тушиб келди баланддан.
Кўргандан ойимнинг кўнгли бузилди,
Оҳ тортганда жигар-бағри эзилди.
Неча вақтдан бери жинни бўп юрган,
Аҳволи танг бўлиб мозорда қолган,
Марғумонни кўрди у Нуралихон.
От устидан зиёрат қип Марғумон,
Айрилишган бир-бирдан неча замон,
Учови топишди бу омон-эсон.

Шунда учови топишиб, бунда жой тутиб, бўлак би-
лан иши бўлмай қолди. Булар бунда турсин энди.

Чамбил элда Авазхон Гўрўғлининг қошига келиб:—
Бу иш қандай бўлди? Нуралининг кетганига ўн йил ўт-
ди. Ун йил ўқишга ўтди. Кўрганимда беш яшар эди.
Оқтошда ўн йилдан бери юрадимми?— деб, отасига қа-
раб бир-икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Уйласам қурийди танимда дармон,
Юрагимда кўпдир ғам билан армон.
Ун йил бўлди, кетди Оқтош шаҳрига,
Ошиқ бўлиб Марғумон дилбарига,
Йўлиқиб қолдимиз ўзидан зўрга.
Чамбилдан кишиси йўқ юрган бирга,

Ё тушиб қолдими, билмайман, тўрга.
 Миниб кетган Чамбил элдан Ғиротни,
 Мен излаб юрмасам, ота, уятди (р),
 Ёш бола-да, қандай кўрди кулфатни.
 Оқшомлари дод дейди ётмай энаси,
 Ҳеч келмади рўзғоримнинг тўраси.
 Оқшомлари ётмайин энди чинқирар,
 Ухлатмайди Нуралининг энаси.
 «Ёлғиз улдан сен ҳам безор бўлдинг, деб,
 Аёлдайин уй ёқалаб қолдинг, деб,
 Ҳар ғазога борар эдинг тортинмай,
 Учоқни айланиб бундай бўлдинг», деб.
 Ун йил ўтди, болам йўқ бўлиб кетди,
 Отамдан сўрайман Мажнункўк отни.
 Қандай шаҳар бўлса йўлларда қараб,
 Савдогар, бозорчи кўринса сўраб,
 Бори-йўғин билиб келай бир тараф,
 Ё юрибми, келмай, мендан ўпкалаб.
 Болам деб йиғлайман саҳарлар бўзлаб,
 Юришимни дўсту душман билмасин,
 Чиқиб кетай мен ҳам боламни излаб.
 Қулоқ солгин Авазхоннинг тилига,
 Мен минайин Мажнункўкнинг белига,
 Бориб келай яна Оқтош элига.

Бу сўзни эшитиб, Гўрўғли: «Рост айтади, бу бедарак кетди. Ҳеч нимани билмасмикан, ғайри юртда юрган одам хат-хабар қилмасмикан? Авазнинг шу ўғли «Аканг мулла бўлди», деб ландавур бўлдимикан? Мамлакатда карвон қатнаб ётади. Ҳеч шобири йўқ. «Мени билса ахири қизини берар», деб ҳеч кимнинг қошига боролмай, бировнинг гапига жавоб беролмай, бунинг муллалигига ҳеч ким қулоқ солмай, юрар йўлини билмай юргандир. Авазнинг бориб келгани тузук. Хабар олмаса қолиб кетар,— деди.

Шунда Соқибулбулни чақириб:— Мажнункўкни Авазга чоқлаб, эгарлаб олиб келиб бергин. Далаларни шикор қилиб келсин. Авазнинг диққатлиги ошибди,— деди.

Соқи бориб таблада Мажнункўкни эгарлаб, чоқлаб, стаклаб, пойтахт остига олиб келди. Аваз яхши сарполар кийиб, уруш яроқларини белига бўғиб, Мажнункўкнинг белига минди. Отасидан дуо олиб, йўлга кирди. Отланиб жўнаб эди, Оға Юнус пари олдидан чиқиб қолди. Авазнинг отланиб бораётганини кўриб, Авазга қараб бир-икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Ол-ол бўлсин, жоним болам, ол бўлсин,
Охирати ўлжанг сенинг мўл бўлсин,
Ҳар кимсага фарзанд берса ул бўлсин,
Чамбилнинг қўчқори, болам, йўл бўлсин?
Уйнатиб минибсан Мажнункўк отни,
Қайси юртга, болам, қилдинг ғазотни,
Чамбилнинг қўчқори, болам, йўл бўлсин?
Менга хабар бергин борар ерингни,
Чўл қилмагин, болам, Чамбил элингни.
Урушли кун ҳар иш келар қўлингдан,
Парвоз қип жўнадинг Чамбил элингдан?

Аваз энасига бир сўз айтиб турган экан:

Эна, Чамбил элда бекман, тўраман,
Арпали кўлига овга бораман.
Мен йўлдош қилмадим неча бекларни,
Қадди шамшод, ҳусни тоза гулларни,
Шикор қилиб, мурғизора кўлларни,
Кезиб тамоша қип яна чўлларни,
Ғирот йўқ, минганман Мажнункўк отни.
Шундай қилиб, бердим, эна, хабарни.

Унда энаси Авазга яна бир сўз айтиб турган экан:

Овга борган одам сендай бўлмайди,
Уруш яроғини ғамлаб юрмайди,
Рост ғапиргин, энанг сени қўймайди.
Мен биламан баҳодирлик юриши,
Овга чиқса, булар қарчиғай қуши,
Эгарнинг қошида тилла довули
Мени алдаб, болам, сенга не бўлди?!
Оқтошнинг юртига сафар қилдингми?
Нуралини изламоқчи бўлдингми?
Ҳаммамиз ҳайронмиз, йўқ бўлиб кетди,
Излаб борсанг, болам, яхши бўлибди.
Излаб бориб олиб келгин улингни,
Чамбилда ёрқининг, жону дилингни,
Зўр келтириб ўзинг ғайрат қилмасанг,
Ким излайди сенинг ёлғиз улингни,
Ишингни қўймагин, жон болам, кечга!

Бу сўзни эшитиб, Авазхон:— Эна, мен Нуралини излаб бораётирман. Бир халақчилик-да, бориб келайин. Қўлимдан келса, нима мақсадим бўлса қилиб келайин. Топиб олиб келайин,— деди.

— Яхши қиласан,— деб энаси дуо қилиб қолди. Эна-
сидан ҳам жавоб олиб, Авазхон жўнади.

Энасидан дуо олди,¹
Чакмоғига қув олди,
Меҳтарага сув олди,
Энасиман хўшлашиб
Аваз шундай йўл олди.
Ўр келса ўмганлатди,
Қир келса қирпиллатди,
Арна келса ирғитди:
Қистаб Мажнункўк отни
Аваз шундай йўл тортди.
Шундай бўлиб Мажнункўк,
Кўзлаб изғир чўлларда,
Оч газа ҳам дирбандни,
Аваз қилиб ғайратни,
Неча тоғлардан ўтди.
Кеча-кундуз ётмайди,
Аваз қистаб йўл тортди.
«Қайда жону дилим, деб,
Чаманда булбулим, деб,
Йўлда олдимдан чиқса,
Нуралихон улим», деб.
Қарамай ўнгу сўлга,
Ётмайди ҳеч мазгилга.
Аваз қичаб боради
Шундайин сувсиз чўлга².
Остида минган оти
Авазни олиб қочди.
Парқинидан Мажнун от
Чўлларда кўпик сочди.
Кўрингиз азаматни,
Вақтин хушлаб йўл тортди.
Боради кеча-кундуз,
Оқшомлаб йўл тортганда,
Кўриб ҳавода юлдуз,
Аваз шундай йўл тортди.
Отдан тушмасдан кетди
Муддат қирқ кеча-кундуз.

Бир тоққа яқинлаб, тармашиб бораётиб эди, товлар-
ни жангирлатиб, кўп карвон келаётиб эди. Булар ша-

¹ Қўлёзмада дуволди.

² Чўлда.

ҳарма-шаҳар юрган қарвон; неча марта Чамбил келганда, Аваз қарвонларнинг молидан бош олганда, Авазни таниб олган. Қарвонбошилар отдан тушиб Авазга салом берди. Аваз ҳам отининг жоловини тортиб тўхтади. Авазга гапиролмай туриб эди, Аваз қарвонларга қараб бир-икки оғиз сўз айтиб турибди:

Шундай бўлди менга ҳақдин фармонлар,
Жаҳонни сайр этиб кезган қарвонлар,
Йўл бўлсин, қарвонлар, қайдин келасан?
Жафо тиғи букун жондин ўтади,
Ҳар бир норинг ўн ботмонни тортади,
Жаҳонни сайр этиб қарвон кетади,
Хабар бер, қарвонлар, қайдин келасан?
Қим билади кўздан оққан ёшимни,
Неча душман кўрган менинг ишимни,
Қўлимдан учирдим олғир қушимни,
Хабар бер, қарвонлар, қайдин келасан?
Ҳар шаҳарда сен биласан баҳрингни,
Менга хабар бергин чиққан шаҳрингни,
Бу сўзларни сўзлар сенга Авазхон,
Зарбим кўрса титрар эрди кўп душман.
Бетайин юришда ўзим саргардон,
Хабар бер, қарвонлар, қайдин келасан?

Бу сўзни эшитиб, қарвонлар Авазга қараб бир-икки оғиз сўз сўзлаб турган экан:

Ёв қутулмас сиздай марднинг қўлидан,
Бизлар чиқдик Маъмурхоннинг шаҳридан,
Неча кунлар бу шаҳарда турганмиз,
Қандай сўз борини бунда билганмиз,
Бизлар Чамбилбелга сафар қилганмиз.
Маъмурнинг шаҳридан ажойиб шунқор,
Оти Нуралидир, бир лочин, қўчқор,
Бизга берган анинг арза хати бор,
Арза олиб Чамбилбелга борамиз.
Сизни кўриб қолмас энди тоқатим,
Кўп кун бўпти йўлда чеккан меҳнатим,
Қичов кўрган бу Мажнункўк отинг,
Маъмурхон юртида сенинг фарзандинг,
Оқтош элдан ёрин олиб келганди,
Неча вақтлар бўлган туриб қолганди,
Шоҳим, сизга биз айтмаймиз ёлғонди,

Бу сўзларни айтиб, қарвонлар шундай бир ариза чи-

қариб берди. Аризани қўлига олиб, ўглини кўрмаса ҳам кўргандай бўлиб, карвонлар билан хўшлашиб, йўлни боса беринглар, деб ўта берди. Нурали бошидан ўтган кулфатини, дарёи Масканда йўқ бўлиб қолишганини, болиқ ютиб, қўлига келган фарзандини аризага солган экан. Уқиб кўриб: «Ҳай, лодон болам, ҳали ҳам етмаган ажали. Дарёи Масканга от солиб, ҳеч ким омон чиққан эмас. Ҳали ҳам омон қолибди, менинг давлатим»,— деб чўлда кетиб бораяпти. Неча муддат йўл тортди. Маъмурхоннинг мулкига яқинлаб етди. Қимдан сўрарини билмай бораяпти. Қараса, бир кўп отлиқ тоғдан тушиб келаяпти. Отининг жиловини тортиб: «Шулар келгунча қараб турайин; ё хонинг лашкарими, ё тоғ орасидан бир катта тўй бўлса, шаҳардан чиққан, тўйдан қайтган одамларми?» деб қараб турди. Улар етишиб келди. Олдида ажаб суратли, Нурали келбатли бир бачча, кейинида беш юз бачча бирга юрган: оти-тўни бирдай, ҳаммаси бир тусли бўлган. Авазхонни кўриб, Жаҳонгирхон икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Йўл тортиб ҳориган бу минган отинг,
Хонзода қаерда ўсган элатинг?
Менга теккан эранларнинг назари,
Бу ерларга қандай тушган гузари
Гузар солган хоним, қайдин келасан?
Ёлғиз юриб бу ерларда бўзлаган,
Тарзинг кўрсам, сен бировни излаган,
Майдон бўлса сотиб энди ширин жон,
Олмосингдан қуйиб юрган қирмиз қон,
Яна бўлма, менинг бобом Авазхон?
Излаб чиқсанг, бирга олиб борайин.
Аччиғлансанг ҳар иш келар қўлингдан,
Гумон этиб чиқиб Чамбил элингдан,
Умид тортиб келган сен ҳам улингдан.
Юр, мазгилга бирга олиб борайин.

Шунда «юр, ўғлим»,— деб яқинлаб келди. Жаҳонгир жўраларини ўз мазгилига буюрди. Улар кетди. У бобосини эргаштириб, Нуралихоннинг қошига етди. Нуралихонни кўриб, Авазхон бу сўзларни айтди:

Банди бўлгандайин сен бунда қолдинг,
Нуралихон, болам, на ишлар қилдинг?
Энанг кўп соғиниб сени йиғлабди,
Чидай олмай отанг излаб жўнабди.
Чиқиб кетдинг, болам, Чамбил элидан,

Неча ой, неча йил орадан ўтди,
 Тенги-тўшинг эсингдан чиқиб кетди.
 Бундай юриб, жоним болам, не бўпти?
 Энди олдинг Мағумон паризотингни,
 Чамбил бориб кўргин жамоатингни.
 Ҳаяллама, мингин Фиркўк отингни!
 Мусофир юртинг бу ерда бекор,
 Бу юришлар, болам сенга не даркор?
 Кўнглимдаги менинг йўғим топилар,
 Бунда тура берсанг яна гап бўлар.

Саҳар вақтгачайин ўтириб, бир-бирининг ҳолин сўраб,
 овқат қилиб, саҳар вақти Авазхон айтди:— Жўнайлик.
 Чамбилнинг одами кепти,— деб биров подшога хабар
 берар. Ўз ҳолини билмай қолса, лашкарини олиб, бизга
 рўпарай бўлар. Ким дўст, ким душман, нима биламиз;
 шаҳарда уруш бўлиб қолса, қанча бева-бечора оёқости
 бўлиб ўлар,— деб Авазхон, Жаҳонгирхон, Нурали, Мар-
 ғумон — ҳаммаси бу шаҳардан чиқиб, Чамбилга қараб
 йўл тортди. Бу йўлда кетиб бораётгандаги сўз:

Бари қайтган-да, омон,
 Бир-бирига жўра бўлиб.
 Йўлда ойим Марғумон,
 Жаҳонгирхон шердай бўп,
 Бобосиман бирдай бўп,
 Арқираган эрдай бўп,
 Ҳар яғрини қирдай бўп,
 Жаҳонгирхон боради,
 Аваз билан бирдай бўп.
 Қарамай қичаб кетди,
 Чўлда қичаб Фиротни,
 Олгандир паризодни.
 Нуралихон чўлларда
 Қилиб йўлда ғайратни.
 Сўз айтар алвон-алвон,
 Унда ҳам кўшки айвон,
 Етиб борса Чамбилга,
 Қайтадан бўлар даврон.
 Неча ой, неча йил ўтган,
 Юртни соғиниб кетган,
 Кўринг Фиркўк жонивор
 Йўлнинг танобин тортган.
 Гўрўғлидай номдорнинг
 Отга қадри ўтган.
 Неча тоғлардан ошиб,

Борар дарёдай тошиб,
 Яқинлади бу беклар
 Чамбил элга ёнашиб.
 Баҳор-кўкламда борди,
 Даштда юрган одамлар.
 Суюнчи, деб, от чопиб
 Гўрўғлига берди бориб хабарин.
 Топиб келди Чамбил элнинг тўраси,
 Ярқиллаб кўришган Чамбил қалъаси.
 Отнинг довуши Чамбил шаҳрига етди,
 Фиротнинг довушини беклар эшитди,
 Неча шаҳарларга овоза кетди,
 Фирот бўлса Чамбил юрти ободди (р).
 Қалъадан ташқари чиқиб амалдор,
 Барининг каттаси Гўрўғли номдор,
 Йўлга қараб туриб у сатта қайсар,
 Нурали, деб, излаб кетган Аваз бөр.
 — Тўрт отли бўп келаётир эранлар,
 Кўзим ўтмай зағизланиб кўринар,
 Ёшроғинг қара, — деб Гўрўғли номдор.
 Улар ҳам қараса, тўртов кўринар,
 Остида Фиркўк от жуда уринар.
 Мажнун билан йўртиб Авазхон келди.
 — Йўл қисқариб, юришим енгил бўлди,
 Келаётган экан қайсар Нурали,
 Маъмуршоҳ юртида йўлиқиб қолди.

Шунда Гўрўғли беклар билан кўришиб, сўрашиб, топишиб, Марғумонни Авазнинг ўрдасига бошқарди. Урдага ойимлар йиғилиб, шу кеча ётди. Тонг отгунча машъал ёқиб, ўйин-томоша қилиб ўтди. Эртанига Нурали ўғилли бўлиб, омон-эсон келганига халққа бир тўй-томоша қилиб берайин, деб тўйни қилаётибди:

Омон-эсон топишгандир бу замон,
 Саркарда, акобир туркман элидан,
 Туз еб ўсган Гўрўғлининг қўлидан,
 Авазни кўрмоққа ҳаммаси келди,
 Нурали билан бирга ўғлини кўрди,
 Аралашиб Жаҳонгирхон ўтирди.
 Туркманнинг юртига хабар юбориб,
 Халойиққа энди оби-ош берди.
 Қанча қўйу қанча сўқимлар сўйди,
 Очу яланғочнинг бариси тўйди.
 Олтин отиб, олтин қобоқ отдириб,

Бу мазгилда шодиёна қурдириб,
Ҳар тарафга чодир-чаман ёпдириб,
Неча кун Авазхон бош бўп тўй берди,
Ўзбек расм бунда улоқ чоптириб.
Қаторга тиркалган норча,
Бадавлатлар кийган парча,
Туркман элда берди тўйни
Гўрўғли билан Авазхон,
Тўй-томоша қирқ кунгача...
Шундай обод қилди Чамбил шаҳарини,
Йигирма йил кетиб кўргандир элни.
Отанинг давлатин кўриб Нурали,
Чамбил келиб энди вақти хуш бўлди.
Бу сўзларни бири ёлғон, бири чин,
Вақти хушлик билан ўтсин кўрган кун.
Халқ кўрганди Авазхоннинг ишини,
Шоду хуррам қилиб қанча кишини.
Айтганда келади сўзнинг маъқули,
Шоир бўлар одамзоднинг фақири,
Шуйтиб ода бўлди гапнинг охири.